

IRAK CUMHURİYETİ ÜLKE RAPORU

Hazırlayan
İnci Selin AYDIN
2008

T.C.
Başbakanlık
Dış Ticaret Müsteşarlığı
İhracatı Geliştirme Etüd Merkezi

IRAK CUMHURİYETİ

Temel Sosyal ve Ekonomik Göstergeler

Yüzölçümü	441 839 km ²
Nüfusu	28,5 milyon (2006 IMF yıl ortası tahmini)
Başkent	Bağdat
Başlıca Şehirleri ve Nüfus ('000, Iraklı yetkililerin 2004 yılı tahmini)	Bağdat 6 307 Basra 1 932 Babil 1 424 Ninevah 1 353
Cumhurbaşkanı	Celal Talabani
Başbakan	Nuri El Maliki
İklim	Yazları çok sıcak, kışları soğuktur. Bağdat'ta en sıcak aylar Haziran-Ağustos arasında 24-43 °C. En soğuk ay ise Ocak ayı olup 4-16 °C civarındadır. En kuru aylar Haziran-Eylül 1mm yağış almakta olup, en yağışlı ay ise Mart ayı olup ortalama 28 mm yağış almaktadır.
Dili	Arapça, Kuzeyde ve Kuzeydoğu'da Kürtçe, Türkmenler'in bulunduğu yerlerde Türkçe.
Ölçü sistemi	Metrik sistem kullanılmaktadır. Yerel ölçü birimleri: 1 dhirra (Bağdat)=74.5 cm 1 dhirra (Musul)=70 cm 1 feddan=5 ha=12.36 acres 1 mann=6 hogga=24 okiya=25 kg 1 tughar=20 wazna=80 mann=2 tonnes
Para Birimi	1 Ekim 2003'ten itibaren Yeni Irak Dinarı (YID) kullanılmaktadır. 1 ABD Doları=1,466 YID; 2006 yılı ortalama döviz kuru 1 ABD Doları=1,248 YID; 26 Temmuz 2007 itibarıyla döviz kuru
Zaman Dilimi	GMT'den 3 saat ileridedir. (Türkiye saatinden 2 saat ileri)
Tatil günleri	14 Temmuz (Milli Gün, 1958 yılında Hashemite rejiminin devrilmesi), Dini Bayramlar (Ramazan ve Kurban Bayramı)

Tablo 1. Temel Ekonomik Göstergeler, 2006

Reel GSYİH'deki Artış (%)	1,9 ^a
Tüketici Fiyat Enflasyonu (ort, %)	53,2
Cari İşlemler Dengesi (Milyon Dolar)	6,569 ^a
Toplam Dış Borç (Milyon Dolar, Yıl sonu)	54 460
Döviz Kuru (ort) ID:ABD \$	1,466

^a: EIU tahmini

Kaynak: Economist Intelligence Unit, Iraq Country Profile 2007.

GENEL BİLGİLER

Siyasi ve İdari Yapı

Eski Mezopotamya kültürlerinden beri insanların yerleşim yeri olan Dicle ve Fırat arasındaki alan Irak sınırları içindedir. 7. ve 8. yüzyıllarda İslam dini yayılmaya başlayınca Bağdat, Abbasi halifeliğinin merkezi haline gelmiştir. 1258 yılında Başkent, Moğollar tarafından ele geçirilmiştir. Osmanlı İmparatorluğu da bu şehri 1534–1535 yıllarından itibaren yaklaşık olarak 400 yıl boyunca yönetimi altında tutmuştur. Birinci Dünya Savaşından sonra, Osmanlı İmparatorluğu'nun üç bölgesi olan Basra, Bağdat ve Musul bir araya getirilerek Irak devleti oluşturulmuştur. 1921–1932 yılları arasında İngilizler uluslararası manda yönetimi çatısı altında Irak devleti'nin kurumlarının oluşturulmasında rol oynamış, Hicaz (daha sonra Hashemite tarafından yönetilen ve şu anda Suudi Arabistan'da bulunan) kökenli Hashemite kralı Faysal'ı başa geçirmiş ve daha önceki Osmanlı memurlarından oluşan ve çoğunlukla Sünnilerden oluşan bir hükümete kademeli olarak yönetimi devretmiştir.

Irak 1932 yılında İngiltere'nin mandasından kurtulduktan sonra, ülkenin kontrolünün sağlanması için ordunun kurulması aşamasına geçilmiştir. Ordu ülkenin kuzeyindeki küçük bir Asurlu topluluğa karşı harekete geçince ülkede baş gösteren dini ve etnik tanınma talepleri şiddet kullanılarak bir yıl içinde bastırılmıştır. Ancak olaylar devam etmiş ve ülkede artan gerilim, 1958 askeri darbesi ile son bulmuştur.

Sonraki Abdel-Karim Qasim (1968–1963) rejimi de askeri darbe ile görevden alınmıştır. Takip eden 5 yıl süresince Irak ulusal askeri subaylar tarafından yönetilmiş, ancak bunun sonucunda da istikrar sağlanamamıştır.

1968 Haziran'ında General Ahmad Hassan al-Baqr ve 1940'larda Suriye'de kurulan Baas partisini destekleyen ordu subayları bir darbe yaparak, istikrarlı bir rejimin kurulmasını sağlamış ve anarşiyi sonlandırmıştır. Bu süreçte General Baqr'in yeğeni Saddam Hüseyin önemli bir rol oynamış, güvenlik hizmetleri ve ordu üzerinde hâkimiyet kurmuştur. Nitekim kendisi 1979 yılında yönetimi General Baqr'dan devralmıştır.

Saddam Hüseyin'in idaresi genel olarak dış askeri müdahaleye dayanmaktaydı. İran'daki 1979 devriminden sonra Irak, İran'ın güneyindeki bölgeleri işgal etmiştir. Bu hareketin temel nedeni ise Shatt al-Arab suyolunun kontrolünü ele geçirmek ve dolayısıyla Körfez'e ulaşımı kolaylaştırmaktı. Ancak Sünni Arapların hâkim olduğu Irak rejiminin bakış açısından bu hareket aynı zamanda İran devrimini destekleyen Irak'taki Şiilere gözdağı vermek amacını da gütmektedir. Saddam Hüseyin böylece Körfez Araplarını, tüm komşu Arap devletlerini tehdit eden ancak kendi içinde kontrolü zayıf olan Tahran'daki devrimci rejime karşı koruyucu rolü üstlenmiştir.

Başlangıçta gerçekleşen birtakım kazanımlardan sonra ilerlemeler tersine dönmüş, 1982 yılı itibarıyla Irak güçleri kendi alanlarına itilmişlerdir. Irak'ın çatışmayı sonlandırma çabaları karşısında İran'ın kesin bir askeri zafer kazanmaya çabalaması nedeniyle uzayan savaş 1980'lere kadar devam etmiş ve Temmuz 1988'de Birleşmiş Milletler aracılığıyla taraflar arasında ateşkes imzalanmıştır.

8 yıl süren savaş Irak'ı finansal açıdan tüketmiştir. Savaşın hasarını gidermek için Körfez ülkelerinden ve Batılı finans kurumlarından 30 Milyar Dolar civarında bir borçlanmaya gidilmiş, alınan borcun faiz taksiti ise 1989 yılı için toplam 4,3 Milyar Dolar (ihracat

gelirlerinin üçte biri) düzeyini bulmuştur. Ayrıca diğer Körfez ülkeleri tarafından da ülkeye borçlarını ödemesi yönünde baskılar gelmeye başlamıştır.

Diğer taraftan Irak, Kuveyt'in petrol fiyatlarını ve dolayısıyla Irak'ın petrol ihracat gelirlerini düşürmek amacıyla kasten kapasitesinden fazla petrol üretimi yaptığını ve iki ülkenin ortak sınırlarındaki petrol sahalarından Kuveyt'in petrol çaldığını ileri sürerek 2 Ağustos 1990'da Kuveyt'i işgal etmiş; beş hafta süren hava saldırıları ve dört gün süren kara savunma hareketi sonrasında 1991 yılının başlarında ABD'nin öncülüğündeki uluslararası bir askeri koalisyon, tarafları ateşkese ikna etmiştir.

Ateşkes Irak'ın askeri saldırı gücünü zayıflatmış, ülkeye sıkı ekonomik yaptırımlar ve yaygın savaş hasarı yüklemiştir. Irak halkı 1990 yılından itibaren uygulanan yaptırımlardan çok çekmiştir. İthalattaki kısıtlamalar, hiper-enflasyon, Irak dinarının zayıflaması ve yaygın olan beslenme zorlukları Irak halkı üzerinde çok büyük baskı oluşturmuştur. Nisan 1995'te BM ile petrol karşılığı gıda ithalatı konusunda bir anlaşma imzalanmış, Irak'ın her altı bir ayda 2 Milyar Dolar petrol ihracat etmesine izin verilmiştir. Bunun karşılığında ise gıda ithalatı için fon sağlanmıştır.

Nüfus Yapısı

En son 1997 yılında 21,7 milyon olarak belirtilen Irak nüfusu için güvenilir veri bulmak son derece zordur. IMF'nin tahminlerine göre ülkenin nüfusu 2002–2006 yılları arasında her yıl ortalama %2,1 oranında artmış ve 2006 yılında 28,5 milyona ulaşmıştır. 1980–1988 yılları arasında meydana gelen İran-İrak Savaşı ve 1990–1991 Körfez Savaşı sonrasında son 20–30 yılda 4 milyondan fazla Iraklı'nın dış ülkelere göç etmiş olmasına rağmen, bir Iraklı kadının ortalama 6 doğum gerçekleştirmesi nedeniyle nüfus artış hızı hala yüksek seyretmektedir. Göç eden Iraklıların yaklaşık 1,5 milyonu Suriye'de, 1 milyonu Ürdün'de, geri kalan kısmın büyük bir çoğunluğu da Mısır ve Lübnan'da yaşamaktadır.

Tablo 2. Nüfus

	2001	2002	2003	2004	2005
Nüfus (Milyon)	25,81	26,55	27,3	28,06	28,81
Yıllar itibarıyla % Değişim	2,95	2,87	2,82	2,78	2,67

Kaynak: Economist Intelligence Unit, Iraq Country Profile 2006.

Mezopotamya'nın verimli düzlüklerine yakınlığı ve hükümetin başkentte bulunması nedeniyle Bağdat ve çevresi, 1997 nüfus sayımına göre nüfusun %31'ini barındırmaktadır. Bu oranın 2005 yılında da aşağı yukarı aynı seviyelerde olduğu tahmin edilmektedir. IMF'nin Ağustos 2005'te yayınladığı rapora göre nüfusun %67'si kentlerde yaşamaktadır. Birleşmiş Milletler'in verilerine göre Irak'ta kent nüfusu 1960-2000 yılları arasında yaklaşık olarak %5 büyüme göstermiştir. Ancak BM Göçmen Bürosu'nun verilerine göre son yıllarda yaklaşık 2,2 milyon Iraklı'nın ülke içinde yer değiştirdiği ve güvenlik kaygıları nedeniyle daha homojen yapıdaki yerleşim bölgelerine göç ettiği tespit edilmiştir.

Tablo 3. Eyaletler İtibarıyla Irak Nüfusu ('000)

	2003	2004
Bağdat	5 139	6 307
Nineveh	2 349	1 353
Basra	1 330	1 932

Babil	1 828	1 424
Dhi Qar	1 537	1 513
Al Tamim	703	871
Diyala	1 436	1 258
Anbar	1 261	1 264
Qadissiya	779	911
Wasit	815	823
Najaf	1 021	956
Salaheddin	1 099	1 008
Maysan	685	825
Karbala	1 047	744
Muthana	514	552
Süleymaniye	1 100	1 645
Erbil	1 100	-
Dohuk	650	-

Kaynak: Economist Intelligence Unit, Iraq Country Profile 2007.

Irak'ın nüfusu, farklı etnik ve dini kökene sahip gruplardan oluşmaktadır. Mayıs 2004'te Planlama Bakanlığı bir sonraki nüfus sayımının Ekim 2004'te yapılacağını bildirmiş, ancak belirtilen tarihte sayım yapılamamıştır. Bu nedenle Irak'ın etnik yapısı hakkında kesin verilere ulaşılamamaktadır.

Tablo 4. İşgücü (Milyon)

	2002	2003	2004	2005	2006
Toplam	6,80	6,95	7,10	7,24	7,35

Kaynak: Economist Intelligence Unit, Iraq Country Profile 2007.

Eğitim

Dünya Bankası tarafından 2006 yılında yayınlanan "Dünya Kalkınma Göstergeleri" raporuna göre 2004 yılı için Irak'ta ilkökula yazılma oranı %98 iken, orta dereceli okullara yazılma oranı %45, yüksekokula yazılma oranı ise sadece %15 olarak gerçekleşmiştir. Suudi Arabistan'da bu oranlar sırayla %67, %68 ve %28; Mısır'da ise %101, %87 ve %33'tür. Irak'ın eğitim sistemindeki eksikliklerin giderilmesi amacıyla yapılan çalışmalara rağmen eğitim göstergelerinde herhangi bir iyileşme yaşanmamakta olup; öğretmenlerin bir kısmı başka ülkelere göç etmekte, savaş nedeniyle zaten çoğu zarar görmüş olan ve sayıları günden güne azalan okullardan bazıları da bombalama eylemlerine hedef olmaktadır.

"Dünya Kalkınma Göstergeleri" 2004 yılı raporuna göre Irak'ta yetişkin nüfus için okuma yazma oranı %74, Mısır'da %71, İran'da %77, Suudi Arabistan'da %79 ve Ürdün'de %90'dır. 2007 yılından bu yana bütçeden eğitim harcamalarına ayrılan pay iki katına (2,6 Milyar Dolar'a) çıkarılmış olup; ilerleyen yıllarda kaliteli bir eğitim sisteminin kurulması sonucunda eşitliğin, istikrarın, ekonomik büyümenin ve daha iyi yaşam koşullarının da sağlanacağı ümit edilmektedir.

Sağlık

Irak'ta işgal sonrasında temel sağlık hizmetlerinin yeniden yapılandırılması ve Dünya Sağlık Örgütü'nün (WHO) önerdiği koruyucu sağlık hizmetlerinin uygulanması için gerekli yatırımların yapılması çalışmalarını hâlihazırda sürdürüyor ise de, verilen hizmetin kalitesi düşüktür. Çocuklarda görülen beslenme bozukluğu oranları, 1990'lı yıllarda Irak'ın Kuveyt'i işgali ve sonrasında uygulanan yaptırımlar döneminde artmış; Petrol Karşılığı Gıda Programı uygulanmaya başladıktan sonra oranlarda iyileşme görülmüş ve bölge ortalamasına erişilmiştir. 2003 yılından itibaren ise oranlarda yeniden bir gerileme göze çarpmaktadır.

Tablo 5. Beş Yaşın Altındaki Çocuklarda Beslenme Bozukluğu^a (Toplamın %'si)

	1991	1996	2000	2002	2004	2004 ^b	Arap Ülkeleri Ortalaması ^c
Akut Beslenme Bozukluğu	3,0	11,0	7,8	4,0	-	4,4	9,0
Genel Beslenme Bozukluğu	9,0	23,4	19,5	9,4	13,0	11,5	20,0
Kronik Beslenme Bozukluğu	18,7	32,0	30,0	20,1	25,0	27,6	28,0

^a BM Dünya Gıda Programı verileri (16 eyalet için)

^b Merkezi İstatistik Kurumu verileri

^c BM Dünya Gıda Programı verileri

Kaynak: Economist Intelligence Unit, Iraq Country Profile 2006.

Dünya Sağlık Örgütü'nün (WHO) ölüm oranı verileri, işgal sonrasında beslenme bozukluğundaki artışları yansıtmaktadır. 2000 yılında Iraklı bebeklerin %9,3'ü ilk yaş gününden önce ölmüş, bu oran 2003 yılında %10,7'ye yükselmiştir. İran'da ve Mısır'da bu oranlar %3,3, Suudi Arabistan'da %2,2 ve Ürdün'de %2,3'tür. WHO, 2003 yılında Irak'taki çocuk ölümlerinin %70'inin ishalden ve solunum yolu enfeksiyonlarından kaynaklandığını bildirmiştir. WHO'ya göre 2004 yılında Irak'ta beş yaşından önce ölen çocukların oranı %12,5'tir. Mısır'da bu oran %3,8, İran'da %3,6 ve Suudi Arabistan'da %2,7'dir.

BM'nin son verileri, kırsal alanlarda içme suyuna ulaşım oranının 2000 yılında %46 ve 2002 yılında %48 olduğunu göstermektedir. Bu oran şehirlerde %92'dir. Irak Sağlık Bakanlığı'nın 2004 yılında yaptığı bir araştırmaya göre ilkyardım kliniklerinin üçte biri, hastanelerin sekizde biri, aile planlaması kliniklerinin üçte biri ve çocuk bakımı kliniklerinin yedide biri işgal boyunca ve işgal sonrasında yağmaya ve diğer ciddi hasarlara maruz kalmıştır. WHO'ya göre ülkenin iki ana kamu sağlığı laboratuvarı yıkılmış ve bazı kliniklerin önemli ekipmanları zarar görmüştür.

Irak'ta 2004 yılı verilerine göre her 1000 kişiye 0,7 doktor düşmektedir. Aynı yıl için Suudi Arabistan'da ve Suriye'de bu rakam 1,4'tür. BM verilerine göre 2003 yılındaki işgal sonrasında ülkede bulunan 34 000 doktorun 12 000'i göç etmiş; 250'si kaçırılmış ve 2000'i öldürülmüştür. Yalnızca bu tablo dahi sağlık sisteminde yaşanan yetersizlikleri açıklamaktadır.

Irak Sağlık Bakanlığı'nın 2004 yılı raporuna göre Irak'ın sağlık sistemindeki bir başka problem de, ülkenin resmi bir sağlık politikasının olmaması ve stratejik planlama gibi araçlardan yeteri ölçüde yararlanılamamasıdır. Kısıtlı idari kapasite ve artan yolsuzluk oranları da sağlık yönetimini zorlaştırmaktadır. Ülkede sayıları az da olsa özel hastaneler bulunmaktadır. Temel sağlık hizmeti veren ilk derece sağlık kuruluşları ise yeterli düzeyde mobilize edilememiştir.

Doğal Kaynaklar ve Çevre

Irak'ta arazi şekillerinin ve kaynakların coğrafi dağılımı çok çeşitlidir. Dicle ve Fırat nehirlerinin aşağısındaki alüvyonlu ovalar, verimli toprakları ve bol sulama olanaklarıyla ülkenin can damarıdır. Kuzeydeki dağlık bölgeler ise akarsu vadileriyle ve ekili alanlarla bölünmektedir. Dağların etekleri genellikle verimsizdir ve orta seviyede yağış almaktadır. Ülkenin yaklaşık beşte birini kaplayan Suriye sınırındaki Cezire Platosu, büyük miktarda ekilebilir alan içermektedir ancak kurumaya yüz tutmuştur. Batı Çölü de ülke topraklarının %40'ından fazlasını kaplamaktadır.

Su Kaynakları

Dicle ve Fırat nehirlerinin yanı sıra gölleri, bataklıkları ve su depolarıyla Irak komşularıyla karşılaştırıldığında zengin su kaynaklarına sahiptir (Toplam su alanları 4 910 km²'dir). Geçmişte hükümet Türkiye'de ve Suriye'de barajlar kurmayı düşünmüş fakat siyasi engeller ve söz konusu ülkelerle anlaşma imzalanamaması nedeniyle çalışmalar durmuştur.

İşgal öncesinde Irak'ın 140 büyük su arıtma tesisindeki günlük su arıtma kapasitesi 3 milyon m³ iken; elektrik kesintileri ve savaş sonrasında artan yağmalama olayları nedeniyle bugün tesisler toplam kapasitelerinin ancak %65'i oranında çalışabilmektedir. Irak'ta şu an 13 büyük evsel atık su arıtma tesisi bulunmaktadır. Ülkenin evsel su arıtma kapasitesinin dörtte üçünü oluşturan ve Bağdat'ta bulunan üç tesis çalışmadığı için, 3,8 milyon kişinin atık suları doğrudan Dicle Nehri'ne karışmaktadır.

Petrol ve Doğal Gaz Rezervleri

British Petroleum (BP) petrol şirketinin son tahminlerine göre Irak'ın kesin petrol rezervleri 2006 yılı sonu itibarıyla 115 milyar varildir. Irak'ın petrol rezervleri, dünya petrolünün %10'unu oluşturmakta olup, Suudi Arabistan ve İran'ın ardından üçüncü sırada yer almaktadır. BP'ye göre Irak'ın doğal gaz rezervleri ise yine aynı dönem için dünya rezervleri toplamının %1,7'sini oluşturmaktadır. Petrol ve doğal gazın yanı sıra ülkede 10 milyar ton fosfat rezervi bulunduğu tahmin edilmekte; Musul yakınlarındaki Mishraq'ta ise sülfür çıkarılmaktadır.

Ulaşım ve Haberleşme

Körfez Savaşı'ndan sonra hükümet, bombaların yollara verdiği hasarı büyük ölçüde gidermiş fakat kaynak yokluğu nedeniyle yapılan işler geçici ve yetersiz kalmıştır. Diğer alanlarda ise daha hızlı ilerleme kaydedilmiştir. Örneğin hâlihazırda ülkenin her yerinden mobil iletişim sağlanabilmekte olup, nüfusun %10'u bu imkândan yararlanmaktadır.

Demir yolu

Irak'ın demiryolu sistemi; Bağdat-Kerkük-Erbil hattı, Bağdat-Musul-Yurubiyah hattı (Türkiye'ye uzanmaktadır), Bağdat-Maaqal-Umm Qasr hattı, Bağdat-Haditha-Qusaybah hattı (Suriye'ye uzanmaktadır) ve Baiji'deki petrol rafinerisini Al Qaim'deki gübre fabrikasına bağlayan hat olmak üzere beş ana hattan oluşmaktadır. Ağustos 2000'de Musul ve Halep (Suriye) arasında bağlantıyı sağlayan bir hat da yeniden hizmete açılmıştır.

2003 işgalinden sonra demir yollarının yeniden yapılandırılması ve daha işlevsel hale getirilmesi çalışmalarına başlanmıştır. Suriye ve İran sınırlarına uzanan toplam 2300 km uzunluğunda yeni bir hattın 2010 yılı sonuna kadar tamamlanacağı ve Bağdat metrosunun yeniden kullanılabilir hale getirileceği açıklanmış olmasına rağmen; ülke içinde yaşanan güvenlik kaygıları nedeniyle bu çalışmaların uzun bir süre daha hayata geçirilemeyeceği aşikârdır. Irak Ulaştırma Bakanlığı'nın Kasım 2004 tahminlerine göre, ülkedeki demiryolu sistemi toplam kapasitesinin ancak %10'u oranında çalışmaktadır.

Kara yolu

Irak toplam 39 000 km uzunluğunda kara yoluna sahip olmakla beraber, bunun yalnızca 2000 km'si motorlu taşıt kullanımına elverişlidir. Nitekim 1991 Körfez Savaşı'ndan sonra yolların yeniden inşası için yapılan çalışmalar başarıyla tamamlanmış, fakat 2003 yılından sonra bazı yollar ve köprüler yeniden hasar görmüştür. Ülkenin kara yolu altyapısının etkin ve verimli şekilde işler hale getirilmesi, hem insan hem de mal/hizmet taşımacılığında önemli avantajlar sağlayacaktır.

Hava yolu

Bağdat'ta biri uluslararası olmak üzere iki adet havaalanı, Basra'da ve Erbil'de birer adet uluslararası havaalanı; Musul ve Kerkük'te ise orta ölçekli yerel havaalanları bulunmaktadır. İşgal öncesinde askeri üs olarak kullanılan Al Najaf Havaalanı da uluslararası düzeyde bir havaalanına dönüştürülmektedir. Bağdat havaalanı işgal sırasında kullanılamaz hale gelmiş, Ağustos 2004'te yeniden Irak kontrolüne geçmiştir. Iraq Airways, Bağdat-Amman hattında Royal Jordanian ile ortak sefer düzenlemektedir. Alman DHL şirketinin de Bağdat'a seferleri bulunmaktadır. Bağdat'ı Kuveyt'e ve Ürdün'e (Amman) bağlayan uçuşlar askeri programa bağlanmıştır. Iraq Airways'in hisselerinin %75'inin satılması ve yerine İraçiya isimli yeni bir hava yolu şirketinin kurulması düşünülmektedir. Irak hükümeti Bağdat'tan komşu ülkelere doğrudan seferler düzenlenmesi için resmi görüşmeler yürütmüş, bu görüşmelerin sonucunda Kasım 2005'te 25 yıl aradan sonra İran'a ilk sefer düzenlenmiştir.

Aralık 2006'da Avusturya Havayolları Erbil'e haftalık seferler düzenlemeye başlamıştır. Ayrıca Ürdün'den ve İstanbul'dan Erbil'e ve Süleymaniye'ye haftanın üç günü uçuş yapılmaktadır. Erbil Havaalanı'nın yolcu kapasitesinin yıllık 2,75 milyona çıkmasını sağlayacak yeni bir terminalin yapımına da başlanmıştır. Irak'ın dış dünyayla iletişiminin sağlanması ve ülkenin yeniden inşası çalışmaları için gerekli malzemelerin ve insan gücünün ülkeye etkin bir şekilde sevk edilebilmesi için hava yolu seferlerinin artırılması önem taşımaktadır.

Tablo 6. Bağdat Havaalanı'ndan Gerçekleştirilen Uçuşlar

Hava yolu Şirketi	Variş Yeri
Irak Havayolları (İraçi Airways)	Amman, Şam, Kahire, Tahran, Beyrut, Dubai
Irak Havayolları (İraçi Airways)	Basra, Erbil, Süleymaniye
Jupiter Havayolları (BAE merkezli bir özel hava yolu şirketi)	İstanbul, Beyrut, Kahire, Dubai
Flying Carpet	Beyrut

Kaynak: DEİK Irak Ülke Bülteni, Mayıs 2008.

Deniz yolu ve Limanlar

Restorasyon çalışmalarından sonra Haziran 2003'te yeniden açılan Umm Qasr Limanı, Irak'ın en büyük ticari limanıdır. Limanın Basra ve Khor al-Amaya'daki petrol istasyonlarına bağlanması planlanmaktadır. Ülkenin ikinci büyük limanı olan Khawr al-Zubayr'ın yönetimi, 2005 yılında Irak hükümetine devredilmiştir.

Irak'a Türkiye'den yapılan nakliyelerde Mersin çıkışlı bir aracın Habur'a ulaşım süresi ortalama 24–30 saat iken, İstanbul çıkışlı bir aracın Habur'a ulaşım süresi ortalama 48–60 saattir. Mersin veya İstanbul'dan çıkış yapan bir aracın gidiş-dönüş sefer süresi ortalama 18–21 gündür.

Haberleşme

2003 yılından sonra sektörde yaşanan iyileşmelere rağmen Irak'ın telekomünikasyon altyapısı hala istenen düzeyde bir gelişim sergileyememiştir. Irak Telekomünikasyon ve Posta Şirketi (ITPC), Irak'ın haberleşme ve posta hizmetlerinden sorumlu birimdir. Nisan 2007 itibarıyla Irak'ta sabit hat abonelerinin sayısının 1 milyon kişi olduğu ve abonelerin yaklaşık olarak yarısının Bağdat çevresinde yaşadığı tahmin edilmektedir. Pahalı olsa da ülkede ulusal ve uluslararası görüşmelerin en güvenilir biçimde mobil telefonlar aracılığıyla yapılabilmesi, sabit hat aboneliğinin önündeki en büyük engellerdendir. Irak Telekomünikasyon ve Posta İşletmesi (ITPC), bakır telefon kablolarının yerine fiber-optik kablolar döşenmesi çalışmalarına başlamıştır.

Telekom alanında uzmanlaşmış uluslararası bir firmanın tahminlerine göre 2006 yılı sonu itibarıyla Irak'ta 9,34 milyon mobil telefon abonesi bulunmakta olup; pazarın %34'üne ulaşılmaktadır. Ancak bazı ailelerde bir aboneliğin ortak kullanılıyor olması gibi nedenlerle toplam mobil telefon kullanıcılarının sayısının bireysel abonelerin sayısından daha fazla olduğu öne sürülmektedir.

Irak'ta bir mobil telefon ağının kurulmasındaki güçlükler ve siyasi nedenler dolayısıyla Aralık 2003'te Telekomünikasyon Bakanlığı, ülkenin kuzeyinde, merkezinde ve güneyinde üç ayrı konsorsiyuma iki yıllık GSM lisansı verileceğini açıklamıştır. Atheer, Orascom ve Alcatel; faaliyete geçen GSM operatörlerinden bazılarıdır. Emirates Telecommunications Corporation (Etisalat), Qatar Telecom ve Turkcell ise faaliyet izni için bekleyen diğer firmalardır.

İşgal öncesinde ülkenin güneyinde ve merkezinde internet erişimi birkaç internet cafe ve özel kullanıcı ile sınırlı iken; işgal sonrasında internet kullanımı özellikle otellerde ve Bağdat ve Basra çevresindeki internet kafelerde yaygınlaşmıştır. 2007 yılı itibarıyla 261 000 kişinin internet abonesi olduğu tahmin edilmektedir.

Medya

Saddam Hüseyin rejiminin 2003 yılında devrilmesinden sonra Irak medyasında köklü bir dönüşüm yaşanmıştır. Sıkı bir denetime tabi az sayıda medya organı yerine ülkede şu an yüzlerce yayın organı ve çok sayıda radyo ve TV istasyonu faaliyet göstermektedir. Medya şirketlerinin finansal açıdan sürekliliği, güvenlik sorunları nedeniyle etkilenmektedir.

Ülkede Kürtçe ve Arapça dillerinde birçok gazete yayınlanmaktadır. Al-Sabah, Al-Zaman, Al-Mada, Al-Mashriq, Al-Dustur ve Al-Manarah bunlardan bazılarıdır. Ayrıca Al-Cezire, Al-Arabiya ve Al-Sharqiya gibi ulusal kanalların dışında ülkede Amerikan kökenli Al-Iraqiya ve

Al-Hurra televizyon istasyonları ve İran kökenli Al-Alam televizyonu ile İngiliz kökenli BBC, Fransız Monte Carlo ve Amerikan Sawa ve Free Iraq radyoları yayın yapmaktadır. Iraklı seyircilerin yaklaşık %70'i uydu kanallarını takip etmektedir.

Enerji Temini

BM ve Dünya Bankası'nın Ekim 2003 değerlendirmesine göre, Mart 2003 işgalinden önce Irak'ın ulusal elektrik kapasitesi günlük yaklaşık 4 500 megavat iken, savaş sonrasında yaşanan tahribat ve petrol boru hatlarına düzenlenen yağmalama ve sabotaj eylemleri nedeniyle petrol arzında düşüş yaşanmış, bu da enerji arzının önemli ölçüde azalmasına neden olmuştur. Nitekim petrol stoklarına yönelik yapılan eylemler, petrolle çalışan santrallerin enerji üretimini doğrudan etkilemektedir. Bunun yanında pilon ve voltaj nakil hattı gibi elektrik tesisatlarına da savaş sonrasında politik amaçlı birçok eylem düzenlenmiştir. Sonuç olarak 2003 sonrasında Irak'ın enerji temininde meydana gelen hasar, neredeyse 1991 savaşındaki hasara yaklaşmıştır.

Tablo 7. Elektrik Üretimi

	1990	2003		2004	2006	2007
	Yıllık	Mart ^a	Haziran ^b	Haziran ^b	Ocak	Mart ^c
Günlük Üretim (Megavat)	5 100	4 500	3 222	4 273	3 870	4 373

^a BM/Dünya Bankası savaş öncesi verileri

^b Geçici Koalisyon Hükümeti verileri

^c Meclis Raporu, Bölüm 2207.

Kaynak: Economist Intelligence Unit, Iraq Country Profile 2007.

Yaşanan enerji sıkıntısı nedeniyle ülkede günde ortalama 9,3 saat elektrik verilmektedir. Bağdat'ta bu miktar 5 saatin altına kadar düşmektedir. Ağustos 2007 itibarıyla elektrik arzının, talebin yalnızca %43'ünü karşılayabildiği belirtilmektedir. Sürdürülebilir bir ekonomik büyüme açısından bu sürenin artırılması ve normal hale dönüştürülmesi bir ön şarttır. Ancak Iraklı yetkililer bu sorunun aşılacağını düşünmekte ve 2006 yılında hazırlanan 10 yıllık Elektrik Master Planı'nda da belirtildiği üzere 2009 yılından sonra dışarıdan elektrik ithal edilmemesi planlanmaktadır.

Tablo 8. Irak'ta Günlük Elektrik Kullanılabilirliği (saat)

	2006 Eylül-Aralık (ort)	2007 Ocak
Bağdat	6,6	4,2
Ulusal	11,1	8,0

Kaynak: Economist Intelligence Unit, Iraq Country Report, March 2007.

Birleşmiş Milletler Petrol Karşılığı Gıda Programı

BM Güvenlik Konseyi'nin 986 nolu yasa tasarısı ile 14 Nisan 1995'te yürürlüğe giren Petrol Karşılığı Gıda Programı, 2003 işgalini takiben 21 Kasım 2003 tarihinde sona ermiştir. Program, Irak'ın dünya piyasasına petrol satıp karşılığında gıda, ilaç ve diğer insani ihtiyaçları alabilmesini amaçlamakta olup, 1990 yılında Irak'ın Kuveyt'i işgali sonrasında ülkeye uygulanan uluslararası yaptırımlardan Irak vatandaşlarının çok fazla etkilendiği gerekçelerine karşılık düzenlenmiştir. Mayıs 1996'da Anlaşma Memorandumu imzalanmış, programın nasıl uygulanacağı karara bağlanmıştır.

Program Aralık 1996'da başlamış ve Mart 1997'de ilk gıda kolileri ülkeye ulaşmıştır. Programın yürütülmesinde belli şartlar karşılıncaya kadar malın üçüncü bir şahsın kontrolü altında tutulması sistemi benimsenmiştir. Buna göre Irak'tan ihraç edilen petrolün karşılığı alıcı tarafından Irak hükümetine doğrudan verilmek yerine bir hesap numarasına yatırılmakta, daha sonra yatan paranın bir kısmı savaş onarımı için Kuveyt'e, bir kısmı Irak'taki BM faaliyetlerine aktarılmakta, kalan miktar (gelirin büyük bir kısmı) Irak hükümeti tarafından ambargo altında olmayan gıda ve ilaç gibi ihtiyaçların alımında kullanılmakta idi.

Program kapsamında toplam 65 Milyar Dolar değerinde Irak petrolü dünya piyasasına sunulmuş, bu fonların 46 Milyar Dolar'ı gıda ve ilaç gibi ihtiyaçların alımı için harcanmıştır. Kalan miktarın %25'i Kuveyt'e savaş tazminatı olarak verilmiş, %2,2'si de BM'nin idari maliyetlerinin ve silah denetleme programının maliyetlerinin karşılanmasında kullanılmıştır.

GENEL EKONOMİK DURUM

Ekonomik Yapı

Ülke 1980'li yıllarda İran'a savaş açmış ve BM tarafından 1990 yılından beri uygulanan ekonomik yaptırımlardan dolayı ekonomik krize girmiştir. Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi'nin Mayıs 2003 yılında aldığı karar gereğince Irak üzerine uygulanan yaptırımlar kaldırılmış olmasına rağmen ülkenin yeniden yapılanmasına dönük sorunlar devam etmektedir. Irak ekonomisinin temeli olan petrol sanayinin, savaş sırasında ve sonrasında aldığı hasarlar giderilmektedir. Petrol ihracatını artırmak amacıyla atılan adımlar ise girişilen sabotaj eylemleri nedeniyle başarıya ulaşmamış, petrol üretimini artıracak yeni yatırımların gerçekleştirilmesi mümkün olamamıştır. Nitekim 2002 yılında günlük petrol üretimi ortalama 2 milyon varil iken, 2007 yılının ilk yarısında günlük ortalama üretimin 1,95 milyon varil olduğu görülmektedir. Petrol ürünlerinin fiyatlarının yüksek seyretmesi, ülkede kara borsanın ve petrol kaçakçılığının oluşmasına neden olmuştur.

Irak'ın yeniden yapılandırılması ve rehabilitasyonu, yeni iş alanlarının yaratılması, güvenli bir ortamın ve ekonomik büyümenin sağlanması amacıyla hükümetin yaptığı harcamalar ve yabancı ülkelere elde edilen bağışlar ülkenin yeniden yapılanmasında yeterli olmuştur. Orta vadede bu alanda bir gelişme sağlanması beklenmemekte olup; uzun vadede başarılı bir kalkınma için hükümetin uygulayacağı politikalar önem arz etmektedir.

Güvenilir istihdam verilerine ulaşmak güç olsa da, Irak'ta çalışanların yaklaşık üçte birinin önceki rejimde olduğu gibi devlet tarafından istihdam edildiği tahmin edilmektedir. Petrol dışı sektörlerdeki temel ekonomik faaliyetlerin yıllardır büyük şehirlerde yoğunlaşması nedeniyle tarım sektörünün GSYİH'ye katkısının azaldığı belirtilmektedir. Nitekim IMF'nin 2006 yılı tahminlerine göre petrol sektörünün GSYİH içindeki payı %60 olarak gerçekleşmiştir ve petrole olan bağımlılığın ilerleyen yıllarda da sürmesi beklenmektedir.

Tablo 9. Karşılaştırmalı Ekonomik Göstergeler, 2006

	Irak ^a	İran ^a	Suudi Arabistan ^a	Ürdün ^a	Suriye ^a
GSYİH (Milyar Dolar)	40,3	204,2	346,4 ^b	14,3 ^b	27,4
Kişi Başı GSYİH (Dolar)	1 414	2 916	13 712 ^b	2 424	1 408
Satın Alma Gücü Paritesi ile Kişi Başı GSYİH (Dolar)	3 006	10 494	13 486 ^b	5 423	4 033
Tüketici Fiyat Enflasyonu (% Ort)	53,2 ^b	12,0	2,2 ^b	6,2 ^b	10,0
Cari İşlemler Dengesi (Milyar Dolar)	6,6	16,6	104,1	-2,0	-0,6

Cari İşlemler Dengesi (GSYİH'nin %'si)	16,3	8,1	30,0	-13,7	-2,1
Mal İhracatı, fob (Milyar Dolar)	29,3	66,8	207,8	5,2 ^b	9,7
Mal İthalatı, fob (Milyar Dolar)	-23,0	-45,7	-64,2	-10,3 ^b	-10,5
Dış Borç (Milyar Dolar)	54,5 ^b	13,7	46,6	7,6	6,6

^a EIU tahmini

^b Gerçekleşen

Kaynak: Economist Intelligence Unit, Iraq Country Profile 2007.

Ekonomik Performans

Ekonomik Büyüme

2003 yılındaki Amerikan işgalinin ardından Irak Merkez Bankası (CBI), 1991-Haziran 2003 arası süreyi kapsayan ve ilk kez resmi düzeyde ekonomik tahminlerin yer aldığı özel bir istatistiki bülten yayınlamıştır. Bu bültendeki verilere göre 1991 yılında reel GSYİH'de yıllık %56 oranında bir düşüş göze çarpmaktadır. 1991'deki Körfez savaşı altyapıda büyük hasarlara ve sanayi ve hizmet sektörlerinde de büyük zarara yol açmıştır. Bir yandan yaptırımlarla boğuşan ülke, 1996 yılında uygulanmaya başlayan petrol karşılığı gıda programına kadar ekonomik anlamda bir türlü toparlanamamıştır.

Söz konusu program kapsamında imalat sanayi tam toparlanmaya başladığı sırada 2003 yılında ülke yeniden savaşa sürüklenmiştir. Fiziki altyapı kapsamında petrol ve elektrik üretimi 2003 işgalinden en fazla hasar gören alanlar olmuştur. İşgal öncesinde ham petrol üretimi günlük 2,5 milyon varil iken, 2003 yılı Nisan ayında neredeyse hiç üretim gerçekleşmemiş, aynı yılın Haziran ayına kadar hiç petrol ihraç edilememiştir.

Bilindiği üzere savaş sonrası ülkede patlak veren isyanlar daha çok yabancıları ve Iraklı müteahhitleri hedef almış, bu kişilerden bazıları rehin alınmış ya da öldürülmüştür. Bu olaylar ülkedeki yeniden inşa sürecini zayıflatmış ve birçok ülke kendi vatandaşlarına Irak'ı terk etmelerini ya da Irak'a seyahatlerini ertelemelerini tavsiye etmiştir. 2003 yılından itibaren sabotaj eylemleri ve güvenlik sorunları devam etmekte olduğundan yıllık ortalama petrol üretimi 1,9-2 milyon varil düzeyinde gerçekleşmektedir. IMF'nin tahminlerine göre petrol dışı sektörlerde de benzer bir durum yaşanmış; 2005 ve 2006 yıllarında petrol dışı sektörlerde reel GSYİH artış oranı sırayla %12 ve %7,5 olarak gerçekleşmiştir. BM'nin tahminlerine göre Irak'ta işsizlik oranı %60'tır.

Sonuç olarak, IMF'nin tahminleri 2004 yılında ekonominin reel anlamda %45 oranında büyüdüğünü gösterse de EIU'nun 2006 yılı için büyüme tahminleri %1,9'dur. Petrol üretiminde istenen düzeyde bir artışın sağlanamamış olması ve petrol dışı sektörlerdeki kısıtlamaların sürmesi sebebiyle 2007 yılında da büyümenin %1,9 düzeylerinde gerçekleşmesi beklenmektedir.

Tablo 10. GSYİH'deki Değişmeler (Yıllık % Reel değişme, Cari fiyatlarla)

	2002	2003	2004	2005	2006
GSYİH (IMF tahmini)	-7,8	-41,4	46,5	2,7	6,2
GSYİH (EIU tahmini)	-14,2	-35,3	46,5	3,7	1,9
Petrol Üretimindeki Artış	-14,5	-34,0	48,5	-8,0	4,7

Kaynak: Economist Intelligence Unit, Iraq Country Profile, 2007.

Enflasyon

İşgal sonrasında altyapının çökmesi nedeniyle bazı ürünlerin temin edilememesi, BM gibi uluslararası yardım kuruluşlarının yardım paketlerini dağıtmada karşılaştıkları güçlükler ve ABD Doları'nın değerindeki dalgalanmalar, 2003 yılı sonrasında enflasyonist baskılara yol açmıştır. Mart-Temmuz 2003 arasında Irak Merkez Bankası (CBI) tarafından aylık tüketici fiyat enflasyonu verileri yayınlamamıştır ancak 2003 yılı için ortalama enflasyon oranının %33,6 olarak gerçekleştiği tahmin edilmektedir.

Rejim değişikliğinden sonra Yeni Irak Dinarı'nın (NID) piyasaya sürülmesinin ilk etkileri deflasyonist olmuştur. Çünkü NID itibar kaybetmiş olan eski dinarın yerine geçmiş ve ithal enflasyonunu hafifletmiştir. İşleyen bir kamu sektörünün kademeli olarak yeniden kurulması ve altyapı hizmetlerinin yavaş da olsa yenilenmesi darboğazları ortadan kaldırmıştır. Fakat özel sektör ücretlerinin artması sonucunda ülke genelinde ve özellikle kırsal alanlarda satın alma gücünün ani şekilde yükselmesi, yüksek işsizlik oranları ile bir miktar baskılansa da tüketici talebini net olarak artırmıştır. Rafineri ürünlerde karaborsanın üstesinden gelmek için yurt içine yönelik yakıt sübvansiyonları kolaylaştırılmış, fakat ne yazık ki bu uygulama da enflasyonla sonuçlanmıştır.

CBI'ya göre enflasyon oranı 2006 yılında %53'e yükselmiş, aynı yılın sonunda neredeyse %65 sınırına dayanmıştır. 2004–2005 yılları arasında ise enflasyon oranları %32 dolaylarında seyretmiştir. Hükümet ithalat maliyetlerini düşürmek amacıyla Dinar'ın değerini artırmış, faiz oranlarını yükseltmiştir. Bu politikalar sonucunda 2007 yılının ilk yarısında tüketici fiyat endeksi sabit seyretmiş, ancak ülkenin ihracattaki rekabet gücü zayıflamıştır.

Tablo 11. Enflasyon (%)

	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2002- 2006 yıllık ort.
Tüketici Fiyatları (ort)	16,4	26,3	36,3	31,7	31,6	53,2	35,8

Kaynak: Economist Intelligence Unit, Iraq Country Profile 2006, 2007.

Ekonomi Politikası

Irak hükümetinin ekonomi politikası, petrol üretiminin sürdürülebilir düzeyde artırılması ve böylece ekonomik büyümede ve istihdamda istenen hedeflere ulaşılması esasına dayanmaktadır. Nitekim ülke ekonomisindeki sorunların en önemlisi %60'lara varan işsizlik oranlarıdır.

1990 sonrası ülkede reaktif bir ekonomi politikası izlenmiş, verimsiz uygulamaların ancak olumsuz sonuçları gözlenince terk edilmesi yöntemi benimsenmiştir. Bu nedenle özel sektörde yasa dışı ticaret, mal kaçakçılığı ve kara borsada döviz işlemleri yaygınlaşmıştır. Bunun yanında ithal hammadde kıtlığı yüzünden imalatta hızlı düşüşler yaşanmış, tarım sektörü daha fazla ön plana çıkmış ve çiftçilerin tarım alanlarını artırmaları desteklenmiştir. Günümüzde ise çiftçilere verilen bu yardımlar önemli ölçüde azalmış olduğundan tarım sektörünün hem bu güçlüklerle; hem de önceki yıllarda izlenen verimsiz politikaların ve savaş sonrası tahribatin olumsuz etkileriyle başa çıkması beklenmektedir.

Geçici Koalisyon Hükümeti Tarafından Gerçekleştirilen Reformlar

Irak Geçici Koalisyon Hükümeti (CPA) yönetimde kaldığı süre boyunca (21 Nisan 2003–28 Haziran 2004) özellikle özel sektörde birçok reformu yürürlüğe koymuştur. Bu süre içinde Irak Merkez Bankası (CBI) bağımsız bir kuruluş olarak yeniden yapılandırılmış ve para politikasını özerk bir biçimde belirleme yetkisiyle donatılmıştır. Ayrıca yeni bir para birimi (Yeni Irak Dinarı, NID) piyasaya sürülmüş, şirketlere ve bireylere vergi numaraları verilmiş, gümrük vergileri işler hale getirilmiştir.

Ülkede bankacılık sektörünün gelişmemiş olması, etkin bir para politikası uygulanmasını da zorlaştırdığı için Eylül 2003'te Geçici Koalisyon Hükümeti, Merkez Bankası Yasası ile birlikte ülkedeki bankacılık işlemlerinin neredeyse tüm yönlerini kapsayan Irak Bankacılık Yasası'nı çıkarmıştır. Çok sayıda yabancı bankaya ülkede faaliyette bulunma izni verilmiştir. Yine aynı tarihte çıkarılan Yabancı Sermaye Kanunu'na göre ise yabancı şirketlere, enerji sektörü dışında faaliyet gösteren Irak şirketlerinde %100'e varan oranlarda hisse sahibi olabilme imkanı tanınmıştır.

Irak gelirlerinin büyük kısmı geçmişten bu yana doğrudan vergiler yerine petrol gelirlerine dayansa da Geçici Koalisyon Hükümeti ülkede yeni bir vergi sistemi kurmuş ve IMF'nin tahminlerine göre 2006 yılında toplam vergi gelirlerinde bir artış sağlanmıştır. Buna göre 2006 yılında elde edilen vergi gelirleri, toplam gelirin %1'ini oluşturmaktadır. En yüksek gelir dilimine (yıllık yaklaşık 700 Dolar ve üzeri) uygulanan gelir vergisi oranı %15 iken; kurumlar vergisi oranı sabit oranda (%15) uygulanmaktadır.

SEKTÖRLER İTİBARIYLA IRAK EKONOMİSİ

Tarım

Fırat ve Dicle nehirleri ile sulanan, zengin ve verimli topraklara sahip olan Mezopotamya ovaları, Irak'ın en verimli tarım alanlarını oluşturmaktadır. Ayrıca bilindiği gibi Mezopotamya, organize tarımın doğduğu yer olarak kabul edilmektedir. Tuzlanma ise eski çağlardan beri problem olmuş, drenaj çalışmaları ile su tabakası seviyesi alçaltılmaya çalışılmıştır. Irak'ın ekilebilir alanı yaklaşık 8 milyon hektar civarında iken, bu alanın bir yılda ancak 4–5 milyon hektarı işlenebilmektedir. Irak'ta tarım sektörü, GSYİH'ye katkı yapan ikinci büyük sektör olup; toplam işgücünün dörtte birini istihdam etmektedir.

İran-İrak savaşı boyunca azalan döviz gelirlerinin yarattığı olumsuzluğun giderilmesi için hükümet tarımsal üretimi artırmak istemiş, ancak sektörün performansı düş kırıcı olmuştur. 1958'de başlayıp 1980'lere kadar süren tarım alanlarının reformu süresince hükümet tarım alanlarına el koymuş, bu topraklar daha sonra işlenebilirlik temeline göre değil, adaletsiz bir şekilde dağıtılmıştır. Böylece devlet en büyük mal sahibi haline gelmiş ve köylüler devlete toprak karşılığı yıllık kiralara ödemiştir. Bazı yoksul çiftçilerin geçimlerini iyileştirse ve kırsal ekonominin ulusal ekonomi ile bütünleşmesine katkı sağlasa da, bu önlemler aslında ekonomik değişiklikler sonucu toplam zirai üretimde düşüşlere yol açmıştır.

1980'lerin sonunda gerçekleştirilen ekonomik reformlarla fiyatların kontrolü piyasa koşullarında belirlense de, tarım ürünlerinin fiyatları devlet tarafından belirlenmeye devam etmiş ve bu durum çiftçiler için büyük bir dezavantaj oluşturmuştur. Çiftçilikle ilgili alt yapı çalışmalarının büyük oranda ihmal edilmesi ve ambargo nedeniyle verimlilik üzerinde ağır bir yük yaratmıştır. 1990 yılından sonra sebze ve tahıl hasatı güneyde ve merkezde üçte bir oranında azalmıştır. Kürtlerin yaşadığı bölgeler ise merkezi hükümet ile gergin ilişkiler yüzünden uzun bir süre Bağdat denetimindeki verimli alanların dışında kalmıştır. Ülkenin

geri kalan çiftçilik faaliyetlerine hâkim olan büyük devlet çiftlikleri ise, 1988–1989 arasında özelleştirilmiştir.

1997 yılında petrol karşılığı gıda programının uygulanmasından sonra gıda talebi ithal edilen ürünlerden karşılandığı ve yurt içindeki üreticiler devletin yaptığı gıda bağışi destekleriyle rekabet edemediği için tarım üretimi aniden düşmüştür. Nüfusun büyük bir çoğunluğu hala devlet tarafından finanse edilen gıda yardımlarına muhtaçtır. Periyodik olarak meydana gelen kuraklıklar da tarımsal üretimdeki düşüşte rol oynamaktadır. Gıda ve Tarım Örgütü'nün (GTÖ; *The Food and Agriculture Organisation, FAO*) Irak tarımı ile ilgili yürüttüğü bir araştırmaya göre; arpa üretimindeki düşüş nedeniyle 2004 yılında toplam tahıl üretimi 4,1 milyon tondan 3,5 milyon tona gerilemiştir.

Tablo 12. Tarımsal Üretim (ton)

	2003	2004	2005	2006
Arpa	861 000	805 000	754 000	600 000
Hurma	868 000	875 000	404 000	404 000
Mısır	233 000	416 000	401 000	401 000
Darı	2 000	4 000	4 000	4 000
Zeytin	4 000	3 000	3 000	3 000
Buğday	2 329 000	1 832 000	2 228 000	2 228 000

Kaynak: Economist Intelligence Unit, Iraq Country Profile 2007

ABD Tarım Departmanı'nın (*The US Department of Agriculture, USDA*) Haziran 2004 tahminlerine göre Irak, üretimi artırmak ve Genel Dağıtım Sistemi (*Public Distribution System, PDS*) aracılığıyla gıda dağıtmak için tarım girdisi ithal etme zorunluluğu içerisinde. Hububat ithalatının büyük kısmı Avustralya'dan sağlanmaktadır.

Eylül 2004'te Dünya Gıda Programı çerçevesinde Irak'ta yürütülen ulusal bir gıda araştırmasının sonuçlarına göre, Irak nüfusunun dörtte biri PDS aracılığıyla ulaştırılan gıdaya muhtaç, dokuzda biri PDS'ye rağmen aşırı derecede yoksul ve gıda güvenliğinden yoksun, ayrıca yedide biri de gıda güvenliğinden yoksunluk sınırındadır. Ülkedeki siyasi istikrarsızlık ve çatışmalar nedeniyle dağıtımda aksaklıklar yaşandığı ve muhtaç kişilere yardımların ulaştırılmasında sorun çıktığı bilinmektedir.

Madencilik ve Maden İşleme

Petrol Üretimi ve İhracatı

Petrol, Irak ekonomisinin dayandığı temel sektördür. Ülke, GSYİH'nin %75'e yakın kısmını petrol gelirlerinden elde etmektedir. IMF verilerine göre de 1970 yılından bu yana yabancı döviz gelirlerinin %95'inin petrolden elde edildiği belirtilmektedir. Irak'ın Kuveyt'i işgalinden sonra BM'nin uyguladığı ambargo nedeniyle petrol üretiminde aşırı bir düşüş yaşanmıştır. Temmuz 1990'da günlük petrol üretimi 3,5 milyon varil iken 1991'de 300 000 varile kadar gerilemiştir. 1997 yılından itibaren petrol karşılığı gıda programı kapsamında üretim artmaya başlamış ve nihayet yaptırım öncesi seviyelere yaklaşmıştır. BM'nin 2000 yılında yayınladığı bir raporda, Irak'ın petrol üretim maliyetinin 0,6 \$/varil olduğu bildirilmektedir. Orta Doğu ülkelerinde (Irak hariç) ise bu rakam ortalama 1,5 \$/varil civarındadır.

Tablo 13. Ham Petrol Üretimi ve İhracatı (1000 varil/gün)

Yıllar	Üretim	İhracat
1976-1980 ^a	2 690	2 504
1981-1986 ^a	1 200	961
1995	550	250
1996	580	275
1997	1 150	840
1998	2 110	1,795
1999	2 523	2 203
2000	2 568	2 243
2001	2 355	2 030
2002	2 014	1 689
2003	1 329	818
2004	1 995	1 545
2005	1 816	1 410
2006	1 902	1 500 ^a

a: Economist Intelligence Unit tahmini

Kaynak: Economist Intelligence Unit, Iraq Country Profile 2007.

Irak'taki rejimin dağılmasından önce ülkenin ihraç petrollerinin %40'ının taşındığı Kerkük-Ceyhan petrol boru hattına 2003 işgali sonrasında düzenlenen saldırılar günlük petrol üretimini yavaşlatsa da, Basra'daki güney terminalinin kullanımı ile 2004 yılı başlarında petrol ihracatında önemli bir artış yaşanmıştır. Fakat 2004'ün ikinci çeyreğinden itibaren ilerleme durmuş ve güneydeki boru hattına yapılan sabotajlar sonucu ihracat sık sık kesintiye uğramıştır.

Iraklı petrol yetkilileri, yağmalama ve bombalama eylemlerine bağlı kayıpların 6–9 Milyar Dolar olduğunu belirtmektedirler. Haziran 2003 ile Temmuz 2005 arasında ülkenin boru hatlarına ve tesislerine 248 saldırı gerçekleştirilmiştir. Bu sabotajlar nedeniyle 2005 yılında petrol üretimi 1,8 milyon varil/gün seviyesinde kalmıştır. 2006 yılından itibaren 14 000 Iraklı asker ülkenin petrol alt yapısını korumak için görevlendirilmiş, ancak yağmalama ve bombalama eylemleri devam etmiştir. Irak'ın petrol ihracatının %90'ının gerçekleştirildiği, ülkenin güneyinde bulunan Basra ve Khor al-Amaya'daki petrol ihraç noktalarına düzenlenen saldırılar ise bu terminalerin kullanımını sekteye uğratmıştır. Bu nedenlerle 2006 yılı sonu ve 2007 yılı Ocak ayı itibarıyla petrol üretimindeki düşüşler devam etmiştir. 2006 yılına ilişkin üretim miktarı ise 1,9 milyon varil/gün olarak gerçekleşmiştir. ABD'de 2006 yılında yayınlanan bir rapora göre her gün 150 000 – 200 000 varil petrol kaçakçılık ve sabotaj eylemleri nedeniyle kaybedilmektedir.

Irak-Türkiye Ham Petrol Boru Hattı Sistemi (Kerkük-Yumuratlık Boru Hattı)

Kerkük ve diğer üretim sahalarından elde edilen ham petrolü Ceyhan (Yumuratlık) Deniz Terminali'ne ulaştırmak için inşa edilen boru hattı, 1976 yılında işletmeye açılmış ve ilk tanker yüklemesi 25 Mayıs 1977'de gerçekleştirilmiştir. Boru hattının yıllık taşıma kapasitesi 35 milyon tondur. Bu kapasite 1984 yılında yıllık 46,5 milyon tona, 1987 yılında ise 70,9 milyon tona çıkarılmıştır.

Körfez Krizi sırasında BM'nin Irak'a uyguladığı ambargo nedeniyle Ağustos 1990'da kapatılmış olan Kerkük-Yumuratlık Boru Hattı, BM'nin 14 Nisan 1995 tarih ve 986 sayılı

kararı sonrasında, 16 Aralık 1996 tarihinde tekrar işletilmeye başlanmıştır. Ancak ABD'nin askeri müdahalesinden sonra sık sık sabotajlara hedef olan boru hattında petrol sevkiyatı sık sık kesintiye uğramış olup; Ağustos 2007 itibarıyla yeniden Kerkük petrolünü Ceyhan limanına taşımaya başlamıştır.

Irak-İran Petrol Boru Hattı

Irak'ın Basra Kenti ve İran'ın liman kenti Abadan arasında inşa edilmesi planlanan söz konusu boru hattının Irak'ın petrol ihracatını günlük 400 000 varil ve ihraç gelirlerini günlük 35 Milyon Dolar artırması beklenmektedir.

Kerkük-Suriye Petrol Boru Hattı

1950 yılında açılan 547 mil uzunluğundaki Kerkük petrolerini Suriye'nin Banias limanına taşıyan boru hattının tekrar açılacağı açıklanmış olup; hâlihazırda kapalı olan boru hattının gerekli rehabilitasyon çalışmalarından sonra 2 yıl içinde faaliyete geçebileceği tahmin edilmektedir.

Irak'ın Petrol Alanları

BP tarafından yapılan “*Statistical Review of World Energy 2006*” adlı araştırmaya göre Irak'ın kesin petrol rezervleri 115 milyar varil olarak tespit edilmiştir. Irak dünyadaki petrol rezervleri açısından Suudi Arabistan ve İran'ın arkasından üçüncü sırada yer almaktadır. Ülkenin petrol rezervlerinin sadece %10'undan düzenli olarak yararlanılmakta olup; keşfedilmemiş rezervlerin önceki tahminlerden çok daha fazla olabileceği, hatta Batı Çölü'ndeki keşfedilmemiş rezervlerle birlikte Irak'ın dünyadaki en büyük ikinci rezerve sahip olabileceği tahmin edilmektedir.

Ülkedeki ana petrol üretim bölgeleri, güneyde Kuzey ve Güney Ramallah ile kuzeyde Kerkük bölgesidir. Üretim kapasitesi günlük en fazla 500 000 – 700 000 varil seviyelerinde ve verimliliği düşük olmasına rağmen; 2003 yılından önce Irak'ın toplam petrol üretiminin üçte biri Kerkük'ten sağlanmaktaydı. İhraç kapasitesindeki kısıtlamalar ve satın alma anlaşmalarının kısa vadeli (spot) olması nedeniyle Eylül 2006'da Kerkük'teki üretim günlük 200 000 varil düzeylerinde seyretmiştir. Ramallah'taki alanların verimliliği de düşük olmasına rağmen Kerkük ve Ramallah'taki rezervler hala yüksektir.

Yıllarca süren yaptırımların etkilerinin rehabilite edilmesi için uluslararası şirketlerden de yardım beklenmektedir. Ülkedeki çatışmalar azaldıktan ve yatırımlar için gereken istikrar sağlandıktan sonra Iraklı yetkililerin mevcut sahalardaki (Majnoon, Batı Qurna ve Nahr Bin Omar) rehabilitasyon çalışmalarını takiben, yeni keşfedilmeye başlayan alanların gelişimine öncelik vermeleri beklenmektedir.

1990'lı yıllarda OPEC, Irak'ın 603 000 varil/gün rafineri kapasitesine sahip olduğunu belirtmekteydi. Ham petrol Kuzey Irak'ta Baiji, Bağdat'ta Dora ve Basra'daki rafineri tesislerinde işlenmektedir. Yatırım döneminde de geçici olarak işletilmeye devam edilen bu üç tesis gittikçe eskimektedir. OPEC rakamlarına göre işgalden önce Irak'ta rafineri üretim, toplam kapasitenin ancak %77'sine eşit iken; işgal sonrasındaki yağmalama olayları ve düzensiz arz sonucu bu oran gerilemiştir. 2005 yılında ise hem güvenlik nedeniyle hem de aşırı derecede tamir ve bakıma ihtiyaç duyulduğu için rafineriler kapasitelerinin üçte biri oranında işletilebilmiş, fazla talep ve yetersiz üretim nedeniyle kapasiteyi aşan kısım (ülkenin doğal gaz ihtiyacının %58'i) ithalat ile karşılanmıştır. Kısa ve orta vadede çığının artırılabilmesi, daha küçük ve yerel bazda birleşmiş rafinerilerin

kurulmasına bağlıdır. 2005 yılında eklenenler de dâhil olmak üzere Irak'ta hâlihazırda sekiz rafineri işletilmekte olup; daha büyük ölçekli yeni rafinerilerin kurulması için ülkenin batısında çalışmalar yürütülmekte, Basra terminalinde kapasite artırma faaliyetleri sürdürülmekte, kuzeydeki ve güneydeki mevcut rafinerilerin iyileştirilmesi ve kapasitelerinin artırılması gündeme gelmektedir. En büyük üretim tesisi olan Dora'daki kapasite artırma çalışmaları sonuç vermiş; iki yeni üretim biriminin eklenmesi ile üretim düzeyi günlük 110 000 varilden 170 000 varile çıkarılmıştır. 2010 yılı için ülke genelinde hedeflenen günlük üretim düzeyi ise 4 milyon varildir.

Irak'ın rafinerileri ile elektrik şebekeleri arasındaki bağımlılık çoğu zaman sorunlara yol açmaktadır. Savaş sonrasındaki arz kıtlığı ve mevcut rafineri sorunları nedeniyle Irak komşu ülkelerden (özellikle Türkiye, Kuveyt, İran ve Suriye'den) petrol ürünleri ithal etmiştir. Ülkedeki yakıt ihtiyacının daha hızlı bir şekilde karşılanması amacıyla Temmuz 2007'de yabancı şirketlerin de Irak'ta rafineri kurmalarına ve işletmelerine izin veren bir kanun taslağı onaylanmış, bu rafinerilerin denetimi ise yerel yönetimlere bırakılmıştır. Böylece Petrol Bakanlığı uluslararası fiyatlar üzerinden yabancı şirketlere petrol sağlayacak; yatırımcı firma ise ürünlerinin fiyatlarını kendi kendine belirleme ve Irak içinde ve dışında satma hakkına sahip olacaktır.

Özellikle yemek pişirmede kullanılan likit petrol gazı (LPG) üretimi de kapasitenin altındadır. Irak'ın ana LPG tesisi Bağdat yakınlarındadır. 2005 yılındaki toplam üretim, 2004 yılı kayıtlarının ve savaş öncesi dönemin altındadır. Doğal gaz ve gazyağı üretiminde de aynı seyir gözlenmektedir.

Hidroelektrik

Irak Başkanlık Konseyi Dünya Bankası tarafından Dokan ve Derbandikhan Hidroelektrik Santrallerinin tamiri için verilen kredi anlaşmasını 24 Eylül 2007 tarihinde onaylamıştır. Kredi anlaşması ise aynı yılın Nisan ayında Dünya Bankası ve Irak hükümeti arasında imzalanmıştı. Bu kredinin Irak Ulusal Kalkınma Stratejisi çerçevesinde Irak'ın elektrik üretimini arttıracacağı ve alt yapısının gelişmesine katkı sağlayacağı tahmin edilmektedir. Söz konusu projenin 2010 yılında tamamlanması öngörülmektedir.

Doğal Gaz

Irak'ın doğal gaz rezervleri 3 170 milyar metre küptür. Ülkede bu kesin rezervlere ilaveten, yaklaşık olarak 4 245 milyar m³ de tahmini rezerv bulunmaktadır. Bu rezervler ülkeyi doğal gaz piyasasında söz sahibi yapmaya yeterlidir. Irak'ın rezervlerinin %70'i büyük petrol yataklarının bulunduğu alanlarda yer almaktadır. 2003 yılında Irak 1,56 milyar m³ doğal gaz üretmiştir. Ülkenin 1979 yılındaki üretimi ise 19,8 milyar m³ seviyelerinde olup, bir daha aynı miktara ulaşamamıştır.

Irak eskiden Ramallah bölgesindeki 170 km uzunluğundaki doğal gaz boru hattı vasıtası ile Kuveyt'e doğal gaz ihraç etmekte iken, 1991 Körfez Savaşı sırasında bu hat kapatılmıştır. 2005 yılında imzalanan anlaşmaya bağlı olarak Irak'ın yeniden Kuveyt'e doğal gaz tedarik etmesi beklenmektedir. Fakat güvenlik sorunları ve Irak'ın üretimi üzerindeki kısıtlamalar nedeniyle anlaşmanın uygulanmasının gecikeceği tahmin edilmektedir.

Irak doğal gazının çoğunluğunun petrol ile birlikte bulunması nedeniyle, petrol üretiminin artırılmasına yönelik çalışmalar doğrudan gaz sektörünü de etkileyecektir. Gazın önemli miktarı enerji üretiminde ve petrolün yeniden püskürtülerek geri kazanılmasında kullanılmaktadır.

Suriye ve Irak arasında, Suriye sınırına yakın olan Ukaz Doğal Gaz Sahası'nın işletilmesi için bir anlaşma imzalanmıştır. Bu anlaşmayla Suriyeli şirketlerin Ukaz sahasına yatırım yapmaları ve çıkarılacak doğal gazın Suriye topraklarından ihraç edilmesi öngörülmektedir. Ayrıca Irak doğal gazının inşa edilmekte olan Güney-Kuzey eksenli Arap Doğal Gaz Boru Hattı sistemine eklenmesi, Türkiye üzerinden Avrupa pazarına taşınması ve hâlihazırda 50 milyon fit küp gaz üretimi yapılan sahadan 500 fit küp gaz çıkarılması planlanmaktadır. Bu konudaki görüşmeler devam etmektedir.

Fosfat ve Diğer Madenler

Irak'ta petrol dışındaki diğer madenlerin üretimi petrolün gölgesinde kalmış olsa da, toplam fosfat rezervlerinin 10 milyar ton civarında olduğu tahmin edilmektedir. Suriye sınırına yakın olan Akasha'taki fosfat yatakları, gübre üretimi amacı ile işletilmektedir. Ayrıca 1970'li yıllarda birçok Batı Avrupalı şirket, Musul yakınlarındaki Mishraq'daki kükürt yataklarını işletmek için çalışmalar yapmışlardır. Ancak İran-İrak Savaşı, 1990 sonrasında uygulanan yaptırımlar ve 2003 işgalinden sonraki ekonomik kriz gibi nedenlerle bu projeler durmuştur. Dünyada işletilen en büyük kükürt madeni olan Al Mishraq kimya fabrikasının özelleştirilmesi gündemdedir. Fakat Haziran 2003'te madende çıkan büyük yangın sonrasında tesisin özel yatırımcılar açısından yeniden çekici bir hale getirilmesi sorunu ortaya çıkmıştır. Irak'ta petrol arıtma işlemi esnasında bir yan ürün olarak da kükürt üretilmektedir ve Kerkük'ten çıkarılan ham petrol yüksek oranda kükürt içermektedir.

İmalat Sanayi

Irak'taki endüstriyel gelişim birçok aşamadan geçmiş ve 1970'lerin ortalarına kadar ülkenin sanayi politikası tam olarak tanımlanamamıştır. 1970 öncesinde devletin yaklaşımı ithal ikamesine dayalı ve ülkedeki küçük yerleşim merkezlerinde gıda işleme tesislerinin kurulmasını öneren bir politikaydı. Fakat temel gelişim, petrol ve doğal gaz sektörü yönünde olmakla beraber, çimento ve inşaat malzemeleri de hızlı gelişen sektörler arasında yer almakta idi.

1970'lerin sonlarında kalkınma planlarında ağır sanayinin kurulması ve petrol dışındaki ürünlerin çeşitlendirilmesi konusunda çalışmalar yapılmıştır. Khor al-Zubair'de Fransızların desteğiyle demir ve çelik üretimi başlatılmıştır. Aynı zamanda alüminyum tasfiyesi ve gemi onarımı için projeler hazırlansa da, bu projeler hiçbir zaman uygulanamamıştır. 1970'lerden bu yana ülkede bir imalat tabanı oluşturulmasına yönelik çabaların yeterince anlaşılabilmesi nedeniyle petrolün ülke ekonomisindeki merkezi rolü tüm çalışmalara rağmen değişmemiştir.

Hafif sanayi ürünlerinin özelleştirilmesi çalışmaları 1988 yılında başlatılmıştır. Ancak iki önemli gelişme dolayısıyla bu çalışmalar kesilmiştir. Bu gelişmelerden birincisi, fiyatların yükselmesi ve devletin yeni özelleşen sanayilerde fiyat kontrolüne gitmesidir. İkinci önemli sebep ise, 1990 yılından sonra BM'nin Irak'a uyguladığı ambargo nedeniyle ham madde, ara madde ve yedek parça ithalatının ve dolayısıyla imalatın sekteye uğramasıdır. BM sorumluluğunda petrol karşılığı gıda yardımı programının uygulandığı Dohuk, Erbil ve Süleymaniye bölgelerinde durum biraz daha iyidir. Bu bölgelerde üç tarım işleme tesisinin rehabilitasyonu gerçekleştirilmiştir.

Bankacılık reformları, yabancı sahipliğine ilişkin düzenlemeler, petrole bağımlılık, devletin ekonomideki ağırlığı ve güvenlik sorunları özel sektörün gelişiminin önündeki en büyük engellerdir.

İnşaat Sanayi

1980 yılından beri inşaat sanayii, özellikle inşaatların tamir ve bakımları konusunda istihdam yaratmaktadır. Şehir nüfusundaki hızlı artış ve İran-Irak savaşından dolayı meydana gelen göçler nedeniyle Bağdat civarında kaçak inşaatların sayısı artmıştır. 1991 yılından sonra ülkede zarar gören altyapının ve bombalardan zarar gören yolların tamiri için yoğun çalışmalar yürütülmüştür. Irak hükümeti tarafından finanse edilen yeni konut projelerinin çoğu ülkedeki yabancı müteahhitler tarafından yürütülmektedir.

2003 istilasından sonra temel alt yapının yenilenmesi, Irak Hükümet Konseyi'nin ve koalisyonun önceliği olmuştur. Ancak şiddet olaylarının yoğunlaşması üzerine konut yenileme projeleri tekrar önemli hale gelmiş ve Mart 2004'te "Irak'ın Yenilenmesi" projesi kapsamında değeri 100 Milyon Dolar'ın üzerinde yedi yeni iskân kontratı imzalanmıştır. Irak İskân Bakanlığı'ndan yapılan açıklamaya göre iskân krizinin bir nebze de olsa çözülebilmesi için Irak'ta en az 2 milyon ev inşa edilmesi gerektiği bildirilmektedir. Bu konuda en büyük sorunu ise finansman zorluğu teşkil etmektedir.

Finansal Hizmetler

1991 Körfez savaşının ardından Saddam Hüseyin rejimi, Irak'ta özel bankaların kurulması ile ilgili çalışmalara başlamıştır. 1992 yılından 2000 yılına kadar ülkede 17 özel banka kurulmuştur. Ancak bu bankalar ödemeler, para havalesi ve akreditif gibi konularda işlem yapmaya yetkili olmadıklarından ve mevduata negatif faiz oranları uygulandığından çok az kişi paralarını saklamak için bankacılık sistemini kullanmıştır. Nüfusun büyük bir çoğunluğu parasını evlerinde tutmuş veya Ürdün ve Lübnan bankalarına yatırmışlardır.

2004 yılı Mart ayında Irak Merkez Bankası Yasası yürürlüğe girmiştir. Yasanın temel amacı uzun dönemli büyüme, fiyat istikrarı ve rekabetçi bir mali sistemin oluşturulmasıdır. Irak Merkez Bankası'nın (CBI) bankacılık reformunu uygulamaya başlamasından itibaren Mart 2004'te kredi, mevduat, hisse senedi ve tahvil gibi yatırım araçlarına uygulanan faiz oranları liberalleştirilmiştir. Bu gelişme, modern ve verimli bir mali sektör yaratılmasında ve faiz oranlarının üst yönetimin direktifleri yerine piyasa güçleri tarafından belirlenmesinde son derece önemli bir adımdır. Bu önlemler bankacılık sistemine olan güveni artırmıştır.

Özel sektör mevduatlarının, Saddam rejiminin yıkılmasından sonraki yıl ikiye katlandığı iddia edilse de resmi veriler bunu kanıtlayamamaktadır. Ancak şu da bir gerçektir ki; dinar olarak tutulan banka mevduatlarının toplam değerini gösteren son rakamlara göre, Irak ekonomisini çeviren paraların sadece küçük bir kısmı Irak banka sistemine girmektedir.

Ekim 2003'te yeniden yapılandırılan CBI, Irak'ta faaliyet gösteren 17 özel bankayı uluslararası ödemeler, yabancı döviz havalesi ve akreditif açılması konusunda yetkili kılmıştır. Bunu, yeni bir para biriminin (Yeni Irak Dinarı) kullanımı izlemiştir. Fakat bankacılık sektörünün ve ekonominin mevcut durumu, Irak'ta etkili bir para politikasının uygulanmasını zorlaştırmaktadır. Ekonomideki dolarizasyon da, para politikasının etkinliğini azaltmaktadır.

Irak Merkez Bankası (CBI), üç yabancı bankaya ülkede faaliyet göstermesi için lisans vermiştir. Bu bankalardan ikisi İngiliz bankaları olan HSBC ve Standart Chartered, diğeri de Kuveyt bankası olan "National Bank of Kuwait (NBK)"dir. Bu faaliyet izni, kırk yıldır ilk kez verildiği için önem taşımaktadır. Ancak bu bankalar izinlerini almalarına rağmen, güvenlik endişelerinden dolayı faaliyetlerine başlamak konusunda tereddüt içerisindeyler.

HSBC ve NBK, en çok ilerleme kaydeden bankalardır. Nitekim NBK özel bir Irak bankasının %70 hissesini satın almıştır. Ürdün kökenli Arab Bank ve Bahreyn kökenli Ahli United Bank ise Irak'ta faaliyet izni almış diğer yabancı bankalardır. 2007 yılında da bir Lübnan bankası (Byblos Bank) ülkedeki ilk şubelerini Erbil'de açmıştır.

Yerel bankacılık sektörünün yeniden gelişmesini sağlamak amacıyla CBI ve Maliye Bakanlığı 2006 yılında ülkedeki iki büyük devlet bankasının (Al Rasheed ve Al Rafidain) yeniden yapılandırılması konusunda bir anlaşma imzalamış; 2007 yılının ikinci yarısında ise Maliye Bakanlığı diğer dört küçük devlet bankasının da benzer bir yeniden yapılandırmaya tabi tutulacağını açıklamıştır.

T.C. Ziraat Bankası Türk iş adamlarının Irak'ta en büyük sorunu olan bankacılık sorununun çözülmesi için Bağdat'taki şubelerini faaliyete geçirmiş bulunmaktadır. Bağdat Şubesi tüm transfer işlemlerini ve uluslararası bankacılık operasyonlarını gerçekleştirmekte olup; İngilizce ve Arapça dillerinde hizmet verebilecek donanıma sahiptir. Banka, yerel personel ile desteklenmektedir.

DIŞ TİCARET

1950'li yıllardan beri Irak'ın ihraç ettiği ürünlerin başında petrol gelmektedir. Hükümetin bir gelir kaynağı olarak petrole bağımlılığı arttıkça, diğer muhtemel gelir kaynakları göz ardı edilmiştir. Dünya petrol fiyatlarında ve dolayısıyla Irak'ın petrol gelirlerinde meydana gelen dalgalanmalar, ödemeler dengesinde en önemli değişken haline gelmiştir. Nitekim 2006 yılında petrol ihracatı, toplam ihracat gelirlerinin %98'ini oluşturmuştur.

Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi'nin 2003 yılı Mayıs ayında yürürlüğe giren 1483 sayılı kararı ile 1990 yılından itibaren Irak'a uygulanan ambargolar kaldırılmış; bu tarihten itibaren petrol haricindeki ürünlerin de ihracatına izin verilmiştir. Ancak işgal sonrası yaşanan altyapı ve güvenlik sorunları nedeniyle tarım ve petrol dışı sektörlerin gelişimi henüz tamamlanamamıştır.

Tablo 14. Irak'ın Dış Ticaret Değerleri (Milyon Dolar)

	2002	2003	2004	2005	2006 ^a
Toplam İhracat (fob)	12 219	9 711	17 782	23 039	29 343
-Ham petrol İhracatı	11 479	7 571	17 329	21 450	28 617
Toplam İthalat (fob)	-9 817	-9 934	-19 954	-19 343	-22 963
Denge	2 402	-222	-2 172	2 696	6 380

Kaynak: Economist Intelligence Unit, Iraq Country Profile 2007.

Ülkede yerli sanayi pek gelişmediği için genel olarak her türlü ihtiyaç maddesi ithal edilmektedir. 2003 işgalinden bu yana özellikle yakıt ve sermaye malları ithalatı artmış; ancak ülke ekonomisinin zayıf yapısı nedeniyle bu mallara yönelik talep, beklenenin gerisinde kalmıştır.

Irak'ın ihracat gelirlerinde dönemsel düşümlere rağmen 2003 yılından bu yana genel olarak bir artış yaşanmaktadır. Bu dönemsel düşümler ise BM ile petrol ihraç fiyatı konusunda yaşanan anlaşmazlıklar ve petrol sahalarına düzenlenen sabotaj eylemleri gibi nedenlerden kaynaklanmıştır. Ancak petrol fiyatlarındaki artışın etkisiyle ihracat

gelirlerinde genel bir artış yaşanmış ve 2006 yılında bu ürün grubunda GSYİH'nin %16'sı oranında (6,4 Milyar Dolar) ticaret fazlası verilmiştir.

Tablo 15. Irak'ın İhraç Ettiği Başlıca Ürünler, (1000 Dolar)

HS No	Ürün Adı	2005 Değeri	2006 Değeri	Yıllık Büyüme 2002-2006, %	Dünya İhracatındaki Sıralaması
Toplam	Tüm Ürünler	18 813 826	30 372 136	35	57
2709	Petrol Yağları ve Bitümenli Minerallerden Üretilen Yağlar (Ham Petrol)	18 144 852	29 286 848	35	14
9999	Başka Yerde Tanımlanmayan Ürünler	379 527	397 486	511	48
2710	Petrol ve Bitümenli Minerallerden Üretilen-Ham Hariç-Yağlar	155 171	248 244	21	79
7601	İşlenmemiş Alüminyum	2 586	25 020		58
7403	Artılmış Bakır, İşlenmemiş Bakır Alaşımları	70	23 980		46
3817	Karışım Halinde Alkalibenzenler, Alkalinaftalenler	13 697	13 177		20
0804	Hurma, İncir, Ananas, Avokado, Guava Armudu, Mango (Taze-Kuru)	25 306	10 000	68	41
8411	Türbojetler, Turbo-Propeller, Diğer Gaz Türbinleri	0	5 194		69
2711	Petrol Gazı ve Diğer Gazlı Hidrokarbonlar	0	5 119	-68	78
4102	Koyun ve Kuzuların Ham Derileri	1 794	3 946		18
5101	Yün (Karde Edilmemiş veya Taranmamış)	3 931	3 360	198	35
1302	Bitkisel Özsu ve Hülasalar, Pektik Maddeler, Agar Agar vb	1 660	1 202		54
3102	Azotlu Mineral ve Kimyasal Gübreler	9 063	1 170	20	78
8429	Dozerler, Grayder, Skreyper, Ekskavatör, Küreyici, Yükleyici vb	287	1 126	-31	98
7801	İşlenmemiş Kurşun	0	978		64
9706	Eskiliği Yüz Yılı Aşan Antika Eşya	180	936		41
4101	Siğir ve At Cinsi Hayvanların Derileri-Ham	1 429	919		88

8419	Isı Değişikliği Yöntemi ile Maddeleri İşlemek İçin Cihazlar	0	790		86
7311	Demir-Çelikten Sıkıştırılmış, Sıvı Gazlar İçin Kaplar	1 389	773		67
4103	Diğer Ham Deriler	906	733		46
2503	Her Nevi Kükürt (Süblime, Çöktürülmüş, Kolloidal Kükürt Hariç)	1 050	677		40
8416	Ocakların Beslenmesi İçin Brülörler, Otomatik Ocaklar	0	612		51
8483	Transmisyon Milleri, Kranklar, Yatak Kovanları, Dişliler, Çarklar	760	593	58	75
8504	Elektrik Transformatörleri, Statik Konvertisörler, Selfler vb	593	557	65	108
8407	Alternatif-Rotatif Kıvılcım Ateşlemeli, İçten Yanmalı Motorlar	0	548		75
8473	84.69-84.72 Pozisyonlarındaki Makinaların Aksam ve Parçaları	46	533	123	104
9031	Diğer Ölçme, Kontrol Alet ve Cihazları, Profil Projektörleri	65	517		81

Kaynak: ITC calculations based on COMTRADE and WTO statistics

Tablo 16. Irak'ın İthal Ettiği Başlıca Ürünler (1000 Dolar)

HS No	Ürün Adı	2005 Değeri	2006 Değeri	Yıllık Büyüme 2002-2006, %	Dünya İthalatındaki Sıralaması
Toplam	Tüm Ürünler	12 197 202	11 087 726	28	79
1001	Buğday, Çavdarla Karışık Buğday	210 420	418 563	85	15
1006	Pirinç	260 535	366 168	63	5
8704	Eşya Taşımaya Mahsus Motorlu Taşıtlar	230 979	321 928	13	51
8525	Radyo-Telefon, Radyo, Televizyon Vericileri, Televizyon Kamerası	381 018	298 125	115	61
2523	Portland Çimentosu, Şaplı Çimento, Curuf Çimentosu, Hidrolik vb	318 374	277 035	212	5
8418	Buzdolapları, Dondurucular, Soğutucular, Isı	119 535	229 637	155	32

	Pompararı				
3402	Yıkama, Temizleme Müstahzarları-Sabunlar Hariç	68 223	216 875	42	22
8703	Binek Otomobilleri, Steysin Vagonlar, Yarış Arabaları	275 186	209 275	-1	91
8544	Elektrik İçin İzole Tel, Kablo, İzole İletici, Optik Lif Kablo	136 035	192 530	64	48
1516	Yağlar-Hidrojene Edilmiş, İnteresterifiye, Esterifiye Edilmiş	112 512	183 290	24	1
8517	Telli Telefon-Telgraf İçin Elektrikli Cihazlar	159 373	170 644	57	54
9999	Başka Yerde Tanımlanmayan Ürünler	173 426	169 197	22	65
1701	Şeker (Kamış, Pancar Şekeri) Kimyaca Saf Sakkaroz	147 124	159 960	6	32
8803	88.01-88.02 Pozisyonlarındaki Araçların Aksam ve Parçaları	96 299	157 689	414	31
1905	Ekmek, Hamur İři, Kek, Bisküvi vb Ekmekçi Mamulleri, Yufka, Kaře	86 933	141 161	138	26
2202	Sular, Maden Suları, Gazlı Sular, Alkolsüz İçkiler (Lezzetli)	142 425	139 216	200	12
7308	Demir-elikten İnşaat ve Aksamı	112 418	137 160	28	44
2402	Tütün ve Tütün Benzerlerinden Purolar, Sigarillolar, Sigaralar	231 314	135 401	29	22
8411	Türbojetler, Turbo-Propeller, Diğer Gaz Türbinleri	84 758	130 354	33	43
3917	Plastikten Tüpler, Borular, Hortumlar; Conta, Dirsek, Rakor vb	68 372	127 239	133	26
1512	Ayçiçeđi, Aspir ve Pamuk Tohumu Yağları, Fraksiyonları	20 597	124 907	226	9
1101	Buğday Unu, avdarla Karışık Buğday Unu	255 317	120 011	272	4
3004	Tedavi-Koruma İlaçları-Doze Edilmiş, Perakende Satılabilir	125 389	113 359	11	89
7214	Demir-elik ubuklar-Sıcak Haddeli, Döğülmüş, Burulmuş, ekilmiş	130 662	112 413	52	35
8479	Kendine Özgü	70 698	110 350	49	58

	Fonksiyonlu Makina ve Cihazlar				
0707	Hıyarlar ve Kornişonlar (Taze, Soğutulmuş)	20 780	108 344	396	4
0402	Süt ve Krema-Yoğunlaştırılmış veya Tatlandırılmış	211 112	107 927	-3	28
7216	Demir veya Alaşimsız Çelikten Profiller	93 785	97 457	95	36
8504	Elektrik Transformatörleri, Statik Konvertisörler, Selfler vb	131 482	91 071	30	55
8537	Elektrik Kontrol, Dağıtım Tabloları, Mücehhez Tablolar	59 761	88 680	28	40
8502	Elektrojen Grupları, Rotatif Elektrik Konvertisörleri	354 355	85 062	26	38
8708	87.01–87.05 Pozisyonlardaki Taşıtların Aksam ve Parçaları	136 503	84 377	29	77
9406	Prefabrik Yapılar	97 431	82 941	162	19
9018	Tıp, Cerrahi, Dişçilik, Veterinerlik Alet ve Cihazları	68 128	78 723	-7	58
8431	Ağır İş Makina ve Cihazlarının (84.25–84.30) Aksamı, Parçaları	79 966	77 747	15	63
3401	Sabunlar, Yüzey Aktif Organik Maddeler	47 180	77 302	18	14
8413	Sıvılar İçin Pompalar, Sıvı Elevatörleri	74 925	72 209	-9	63
8710	Tanklar ve Diğer Zırhlı Savaş Taşıtları	79 833	69 779		7
8705	Özel Tertibatlı Motorlu Taşıtlar	191 864	68 925	22	31
7306	Demir-Çelikten Diğer Tüpler, Borular, İçi Boş Profiller	57 974	67 321	52	50
6908	Sırlı Seramikten Döşeme, Kaldırım Taşları, Şömine, Duvar Karosu	48 449	66 913	80	33
6211	Spor Kıyafetleri, Kayak, Yüzme Kıyafetleri vb Giyim Eşyası	15 960	66 760	199	22
0808	Elma, Armut, Ayva (Taze)	34 475	64 947	90	25
9403	Diğer Mobilyalar, Bunların Aksam ve Parçaları	71 615	64 331	119	59
2710	Petrol ve Bitümenli	134 860	63 013	22	165

	Minerallerden Üretilen-Ham Hariç-Yağlar				
0713	Baklagil Kuru Sebzeler	39 529	62 202	32	19
4818	Tuvalet Kâğıtları, Kâğıt Havlu, Mendil, Kumaş, Masa Örtüsü vb	38 903	61 579	133	44
0406	Peynir ve Lor	29 139	60 069	149	32

Kaynak: ITC calculations based on COMTRADE statistics

2006 yılı itibarıyla Irak'ın ihracatında en önemli pay %40,3 ile ABD'ye aittir. ABD'yi sırayla Hindistan (%18,2), İtalya (%9,2), İspanya (%5,4) ve Kanada (%4,8) takip etmektedir. Bunun yanında Tablo 16'da görüldüğü üzere, 2006 yılı itibarıyla Irak'ın ithalatında %23,3'lük pay ile Türkiye ilk sırada yer almakta olup; Türkiye'yi %16,3'lük pay ile İran, %13,5'lik pay ile ABD ve %6,3'lük pay ile Suriye takip etmektedir. Türkiye'nin yakın zamanda da Irak pazarındaki bu başarısını sürdüreceği tahmin edilmektedir.

Tablo 17. Irak'ın İhracat Yaptığı Ülkeler (1000 Dolar)

Partner Ülke	Irak'ın 2006 yılı İhracatı	Partner Ülke ile 2006 yılı Ticaret Dengesi	Irak'ın İhracatındaki Büyüme 2002-2006, %	Irak'ın İhracatındaki Büyüme 2005-2006, %	Partner Ülkenin Dünya İthalatındaki Sıralaması
Toplam	30 372 100	19 284 370	35	62	
ABD	12 230 830	10 737 020	35	27	2
Hindistan	5 515 679	5 312 583	1 425	267 781	18
İtalya	2 793 676	2 630 240	56	37	8
İspanya	1 628 283	1 601 815	54	32	13
Kanada	1 471 425	1 344 355	19	48	10
Japonya	910 982	711 371	76	108	6
Güney Kore	905 691	796 780	141	34	14
Fransa	902 524	734 173	14	75	7
Tayvan	876 165	870 324	9	20	17
Çin	653 273	162 115	200	57	4
Brezilya	571 090	418 068	21	9	30
Hollanda	527 329	464 742	-2	81	12
Türkiye	375 819	-2 212 818		-18	20
Portekiz	340 687	340 114	313	6	37
Tayland	330 046	128 946	87	43	25
Güney Afrika	158 984	125 633	100	51 518	36
Avusturya	55 356	19 916	-47	7 763	22
Malezya	38 212	10 546	1 323	28	24
Avustralya	26 918	-64 641	7	224217	23
Suriye	20 734	-678 003		-63	75
Almanya	17 408	-446 104	9	683	3
Ürdün	7 334	-626 034	-69	-74	76
Fas	4 092	-4 298	-16	-93	56
Pakistan	1 730	-36 726	259	25	52
Birleşik Krallık	1 641	-140 890	91	141	5

Venezuela	1 638	1 638	181	27 200	51
Belçika	1 073	-72 772	51	110	9

Kaynak: ITC calculations based on COMTRADE statistics

Tablo 18. Irak'ın İthalat Yaptığı Ülkeler (1000 Dolar)

Partner Ülke	Irak'ın 2006 yılı İthalatı	Partner Ülke ile 2006 yılı Ticaret Dengesi	Irak'ın İthalatındaki Büyüme 2002-2006, %	Irak'ın İthalatındaki Büyüme 2005-2006, %	Partner Ülkenin Dünya İhracatındaki Sıralaması
Toplam	11 087 730	19 284 370	28	12	
Türkiye	2 588 637	-2 212 818		-6	34
İran	1 809 385	-1 809 385	70	97	37
ABD	1 493 813	10 737 020	150	9	2
Suriye	698 737	-678 003		148	76
Ürdün	633 368	-626 034	4	-14	94
Çin	491 158	162 115	26	20	3
Almanya	463 512	-446 104	8	36	1
Hindistan	203 096	5 312 583	7	30	25
Tayland	201 100	128 946	25	42	24
Japonya	199 611	711 371	-2	50	4
Fransa	168 351	734 173	-14	-35	5
İtalya	163 436	2 630 240	-5	-55	7
Brezilya	153 022	418 068	19	206	22
Birleşik Krallık	142 531	-140 890	16	-38	6
Suudi Arabistan	132 882	-132 801		97	18
Kanada	127 070	1 344 355	126	103	8
Finlandiya	116 708	-116 594	108	-32	35
Rusya Federasyonu	113 480	-113 469	-24	6	13
Güney Kore	108 911	796 780	12	60	11
Avustralya	91 559	-64 641	-22	-58	26
Macaristan	74 923	-74 907	161	-35	36
Polonya	74 393	-74 275	205	-21	28
Belçika	73 845	-72 772	-6	9	10
Romanya	68 526	-68 463	37	50	55
Endonezya	65 810	-65 810	22	-23	30
Hollanda	62 587	464 742	24	-14	9
İsviçre	61 149	-61 129	-2	55	20
İsveç	49 400	-49 009	8	-15	21
Ukrayna	42 218	-41 908	-4	-46	52
Pakistan	38 456	-36 726	133	119	66
Avusturya	35 440	19 916	-9	-27	23
Güney Afrika	33 351	125 633	114	178	43
Arjantin	30 941	-30 941	-7	65	47
Umman	27 969	-27 969	-12	-30	64

Malezya	27 666	10 546	-13	17	19
Yunanistan	27 158	-27 138	-4	72	62
İspanya	26 468	1 601 815	-20	-13	17
Yemen	24 627	-24 313		16	88
Danimarka	22 871	-22 610	-2	-34	33
Çek Cumhuriyeti	21 854	-21 854	146	30	32
İrlanda	17 036	-16 994	118	33	29
Azerbaycan	11 994	-11 724	538	16	87
Uruguay	10 178	-10 178			100

Kaynak: ITC calculations based on COMTRADE statistics

Uluslararası Rezervler ve Döviz Kuru

Irak'ın uluslararası rezervleri, petrol gelirlerinin fazla olması nedeniyle her zaman yüksek seviyelerde olmuştur. Aşağıdaki tabloda uluslararası rezervlerin yıllar itibarıyla miktarları gösterilmektedir. 2006 yılında altın dâhil rezervlerin yaklaşık 19,7 Milyar Dolar olduğu belirtilmiştir.

Tablo 19. Irak'ın Uluslararası Rezervleri (Milyon Dolar)

	2002	2003	2004	2005	2006
Toplam Rezervler (Altın dâhil)	4 608	3 619	8 059	12 155	19 655
Toplam Uluslararası Rezervler (Altın hariç)	4 574	3 555	7 998	12 057	19 535
Altının Ulusal Piyasadaki Değeri	34,1	63,4	60,7	97,3	119,9

Kaynak: Economist Intelligence Unit, Iraq Country Profile 2007.

Irak dinarı tarih boyunca güçlü bir para olmuş, yüksek petrol gelirlerinin ve mal ticaretinde elde edilen fazlanın rezervlere aktarılması ile değeri desteklenmiştir. Ancak 1980'lerde ve 1990'larda savaş ve yaptırımların etkisi ile, sabit resmi kur ve kara borsadaki kur arasında çok büyük farklılık oluşmuştur.

Ekim 2003'te Geçici Koalisyon Hükümeti tarafından 1 ABD Doları=2,050 NID başlangıç döviz kuru ile piyasaya sürülen ve Ocak 2004'te resmi para birimi olarak kullanılmaya başlanan Yeni Irak Dinarı (NID), eski dinarın kara borsadaki fiyatını da yansıtmıştır. Mart 2003 işgali sonrasında ABD Doları da ülkenin büyük kısmında yoğun oranda kullanılmaya başlanmıştır. Ortalama döviz kuru 2004 yılı itibarıyla 1 ABD Doları=1,453 NID; 2005 yılı itibarıyla 1 ABD Doları=1,470 NID ve 2006 yılında ise 1 ABD Doları=1,466 NID olarak gerçekleşmiştir.

Tablo 20. Döviz Kurları (Yıllık Ortalama, Irak Dinarı ile Değişim Oranı)

	2002	2003	2004	2005	2006
ABD \$	1,957	1,936	1,453	1,470	1,466
Euro (€)	1,849	2,189	1,807	1,831	1,841

Kaynak: Economist Intelligence Unit, Iraq Country Profile 2007.

Irak Merkez Bankası (CBI), 2006 yılı ortalarından bu yana döviz kurunu bankalarla yaptığı günlük işlemler aracılığıyla 1 ABD Doları=1,450-1,480 NID seviyelerinde tutmuştur. Uluslararası rezervlerin miktarı 2006 yılı sonu itibarıyla 19,5 Milyar Dolar civarında olmasına rağmen, CBI döviz kurunu belirli bir seviyede tutma eğilimindedir.

Kasım 2006 itibarıyla döviz kuru 1 ABD Doları=1,475 NID seviyelerinde seyretmiş; CBI'nın enflasyonist baskıları ve giderek artmakta olan dolarizasyonu (ABD'li işverenlerin nin müteahhitlere ve çalışanlara Dolar üzerinden ücret vermesi dolayısıyla) kontrol altına almak için Dinar'ın değerlendirilmesini destekleyen bir politika izlemesi sonucunda ise Temmuz 2007 itibarıyla ortalama kur 1 ABD Doları=1,248 NID olmuştur.

Tablo 21. Ekonomik Projeksiyon Özeti (2008-2009, Aksi belirtilmediği sürece % olarak)

	2006 ^a	2007 ^a	2008 ^b	2009 ^b
Reel GSYİH'deki Artış (%)	1,9	5,9	6,2	6,5
Tüketici Fiyat Enflasyonu (Ort)	53,2 ^c	30,7 ^c	15,2	12,5
Petrol Üretimi (1000 varil/gün, ort)	1 902 ^c	2 093 ^c	2 313	2 463
Bütçe Dengesi (GSYİH'nin %'si)	14,1	13,0	35,8	27,9
Mal ihracatı, fob (Milyar Dolar)	28,4	38,1	64,6	69,3
Mal İthalatı, fob (Milyar Dolar)	21,5	25,7	31,4	36,9
Cari Hesap Dengesi (Milyar Dolar)	5,7	6,0	23,3	21,2
Cari Hesap Dengesi (GSYİH'nin %'si)	13,4	10,7	33,1	26,1
Döviz Kuru (Ort, ID:ABD\$)	1,466 ^c	1,255 ^c	1,205	1,203
Dış Borç (Yıl sonu, Milyar Dolar)	97,9	100,9	75,0	50,3

^a EIU tahmini

^b EIU öngörüsü

^c Gerçekleşen

Kaynak: Economist Intelligence Unit, Iraq Country Report, May 2008.

TÜRKİYE-IRAK TİCARİ İLİŞKİLERİ

Türkiye ile Irak arasındaki ticaretin gelişimi incelediğinde, Körfez savaşı sırasında (1990'lı yıllarda) Irak ile ticaretin tamamen durduğu söylenebilmektedir. Bu durgunluk süreci BM'nin Irak'a müdahalesine kadar devam etmiştir. 2007 yılında Türkiye'nin Irak'a ihracatında 2006 yılı ile kıyaslandığında %9,8 oranında, Irak'tan ithalatında ise %71,6 oranında artış yaşandığı ve iki ülke arasındaki ticaretin hacminin yaklaşık 3,5 Milyar Dolar'a ulaştığı görülmektedir.

Tablo 22. İki Ülke Arasındaki Ticaretin Yıllar İtibarıyla Görünümü (Dolar)

Yıl	İthalat	İhracat	Dış Ticaret Dengesi	Dış Ticaret Hacmi
1989	1 649 750 330	445 306 345	-1 204 443 985	2 095 056 675
1990	1 046 531 885	214 504 128	-832 027 757	1 261 036 013
1991	492 040	122 398 357	121 906 317	122 890 397
1992	908 402	212 097 086	211 188 684	213 005 488
1993	970	160 024 423	160 023 453	160 025 393
1994	0	140 971 804	140 971 804	140 971 804
1995	0	122 998 704	122 998 704	122 998 704
1996	31 787 772	187 985 915	156 198 143	219 773 687
1997	76 164 090	53 931 613	-22 232 477	130 095 703
1998	0	0	0	0

1999	0	0	0	0
2000	0	0	0	0
2001	0	0	0	0
2002	0	0	0	0
2003	112 601 287	829 057 535	716 456 248	941 658 822
2004	467 588 134	1 820 801 885	1 353 213 751	2 288 390 019
2005	458 690 036	2 750 080 410	2 291 390 374	3 208 770 446
2006	375 936 762	2 589 352 496	2 213 415 734	2 965 289 258
2007	645 110 931	2 844 732 204	2 199 621 273	3 489 843 135

Kaynak: DTM İstatistikleri

İhracat

Türkiye'nin Irak'a ihraç ettiği başlıca ürün grupları incelendiğinde, hemen hemen her türlü maddenin bu ülkeye ihraç edildiği görülmektedir. 2007 yılında en önemli ihraç kalemini, değeri bir önceki yıla kıyasla %112,5 artan ve toplam ihracattan %7 pay alan demir/çelik çubuklar oluşturmaktadır.

Türkiye'nin Irak'a 2007 yılı toplam ihracatında ikinci büyük kalemi ise toplam ihracat içindeki %5,6'lık payı ile buğday unu ve mahlut unu oluşturmakta ve bu ürün grubunun ihracatının bir önceki yıla kıyasla %35,5 oranında arttığı görülmektedir. 2006 yılında Irak'a ihracatta ilk sırada yer alan çimento ise, 2007 yılında bir önceki yıla kıyasla %2,4 oranında artmış olmasına rağmen toplam ihracattan %5,1 pay almış ve üçüncü sırada yer almıştır. İzole edilmiş tel ve kablolar da %11,2 oranında artışla 2007 yılında ihracatı artan ürünler arasında ve toplam ihracatta dördüncü sırada yer almaktadır.

Irak'ın mevcut ve gelecek potansiyeli değerlendirildiğinde, Türkiye için kalıcı bir pazar olabileceği düşünülmektedir. Ülkede fiziksel ve ticari anlamda güvenliğin henüz tam olarak tesis edilememesi nedeniyle ve Türkiye'nin coğrafi yakınlığından dolayı Irak pazarında rakiplerine kıyasla daha avantajlı olduğu da söylenebilmektedir.

Tablo 23. Türkiye'nin Irak'a İhraç Ettiği Başlıca Ürünler (Dolar)

HS No	Ürün Adı	2005	2006	2007
	Toplam	2 750 080 410	2 589 352 496	2 844 353 819
7214	Demir/Çelik Çubuklar (Sıcak Haddeli, Dövülmüş, Burulmuş, Çekilmiş)	115 780 836	94 414 767	200 628 408
1101	Buğday Unu/Mahlût Unu	240 891 257	116 680 517	158 059 503
2523	Çimento	191 384 322	140 583 355	143 924 636
8544	İzole Edilmiş Tel, Kablo; Diğer İzole Edilmiş Elektrik İletkenleri; Fiber Optik Kablolar	93 997 211	118 644 929	131 919 193
2716	Elektrik Enerjisi	89 324 276	102 830 388	97 577 634
7308	Demir/Çelikten İnşaat ve Aksarı	63 778 635	99 082 413	86 410 561
1905	Ekmek, Pasta, Kek, Bisküvi vs. ile Bos İlaç Kapsülü Mühür Güllacı vs.	33 675 107	44 805 050	65 581 618
9406	Prefabrik Yapılar	45 796 388	49 337 024	63 364 079

1806	Çikolata ve Kakao İçeren Diğer Gıda Müstahzarları	35 160 038	47 920 433	62 932 748
8418	Buzdolapları, Dondurucular, Soğutucular, Isı Pompaları	67 904 142	61 752 359	61 472 248
2710	Petrol Yağları ve Bitümenli Minerallerden Elde Edilen Yağlar	28 520 344	21 459 137	59 834 783
0407	Kus ve Kümes Hayvanlarının Kabuklu Yumurtaları	2 408 210	12 669 937	55 595 598
1516	Hayvansal ve Bitkisel Yağlar vb. Fraksiyonları	24 373 227	104 594 056	52 530 091
8504	Elektrik Transformatörleri, Statik Konvertisörler, Endüktörler	27 179 635	36 572 726	51 802 310
4818	Tuvalet Kâğıtları, Kâğıt Havlu, Mendil, Kumaş, Masa Örtüsü vb	27 915 866	41 445 250	50 980 766
5703	Tüfte Edilmiş Halılar, Tüfte Edilmiş (Yer Kaplamaları)	30 787 617	30 417 655	44 275 706
9403	Diğer Mobilyalar vb. Aksam, Parçaları	27 944 205	32 173 141	41 719 488
7306	Demir/Çelikten Diğer Tüpler, Borular, İçi Boş Profiller	30 916 733	16 498 443	40 271 583
7216	Demir/Alaşımız Çelikten Profil	40 411 060	38 568 946	36 505 921
8502	Elektrojen Grupları, Rotatif Elektrik Konvertisörleri	48 835 324	60 053 307	34 400 637
7604	Alüminyum Çubuk ve Profiller	16 636 693	29 136 414	33 099 979
1517	Margarin	28 450 761	10 857 843	30 372 344
3917	Plastikten Tüpler, Borular, Hortumlar; Conta, Dirsek, Rakor vb	34 076 635	38 988 472	30 162 582
8537	Elektrik Kontrol, Dağıtım Tabloları, Mücehhez Tablolar	19 388 379	30 039 949	25 448 236
1704	Kakao İçermeyen Şeker Mamulleri (Beyaz Çikolata Dâhil)	14 031 365	16 095 788	24 858 307
3305	Saç Müstahzarları	19 477 356	24 035 189	23 612 578
7614	Alüminyum Tellerden Halatlar, Örne Halatlar vb. (İzole Hariç)	12 373 212	9 996 518	23 463 635
8704	Eşya Taşımaya Mahsus Motorlu Taşıtlar	12 180 058	4 209 922	22 149 107
2002	Domates (Sirke/Asetik Asitten Başka Usullerle Hazırlanmış)	33 873 128	21 025 030	21 222 805
9401	Oturmaya Mahsus Mobilyalar, Aksam-Parçaları	16 343 851	22 827 645	20 744 507
8413	Sıvılar İçin Pompalar, Sıvı Elevatörleri	6 599 003	10 054 554	20 380 269
8409	İçten Yanmalı, Pistonlu Motorların Aksam-Parçaları	4 458 116	6 389 128	19 722 640
3402	Yıkama, Temizleme Müstahzarları-Sabunlar Hariç	20 890 069	43 180 106	18 503 745
6301	Battaniyeler, Diz Battaniyeleri	29 090 705	25 358 413	18 375 169
8415	Klima Cihazları-Vantilatörlü, Isı, Nem Değiştirme Tertibatlı	16 833 678	17 227 943	18 260 599
8516	Elektrikli Su Isıtıcıları, Elektrotermik Cihazlar (Şofbenler)	18 126 205	16 197 990	18 194 255

8408	Dizel, Yarı Dizel Motorlar (Hava Basıncı ile Ateşlenen, Pistonlu)	52 926	1 876 398	18 174 003
2203	Biralar (Malttan)	22 217 676	20 768 134	18 059 615
6802	Yontulmaya, İnşaat Elverişli İşlenmiş Taslar (Kayağan Hariç)	7 854 248	9 610 551	17 996 117
3401	Sabunlar, Yüzeysel Aktif Organik Maddeler	18 489 060	33 307 199	17 678 612
3923	Eşya Taşıma Ambalajı İçin Plastik Mamulleri, Tıpa, Kapak, Kapsül	4 839 961	9 640 821	16 621 986
3925	Plastikten İnşaat Malzemesi	7 403 413	12 923 941	16 326 506

Kaynak: DTM İstatistikleri

İthalat

Irak'tan gerçekleştirilen ithalatın büyük bir kısmını ham petrol (petrol yağları ve bitümenli minerallerden elde edilen yağlar) oluşturmaktadır. Nitekim 2006 yılında toplam ithalat içinde ham petrolün payı %68 iken, 2007 yılında %81,6 olarak gerçekleşmiştir. Diğer önemli ithalat kalemleri ise sırayla petrol yağları ve bitümenli minerallerden elde edilen (ham hariç) yağlar ve arıtılmış bakır ve işlenmemiş bakır alaşımlarıdır. Bu ürünlerin ithalatında 2005 ve 2006 yıllarında çok yüksek oranlarda artış göze çarpmakta olup; 2007 yılında her ikisinin de artış hızları yavaşlamıştır. Petrol yağları ve bitümenli minerallerden elde edilen yağların ithalatının %9,3, arıtılmış bakır ve işlenmemiş bakır alaşımları ithalatının ise %28,2 arttığı dikkat çekmektedir. İşlenmemiş alüminyum ithalatının ise %78,1 azaldığı görülmektedir.

Tablo 24. Türkiye'nin Irak'tan İthal Ettiği Başlıca Ürünler (Dolar)

HS No	Ürün Adı	2005	2006	2007
	Toplam	458 690 036	375 936 762	645 110 931
2709	Ham Petrol (Petrol Yağları ve Bitümenli Minerallerden Elde Edilen Yağlar)	392 255 957	254 191 958	526 408 508
2710	Petrol Yağları ve Bitümenli Minerallerden Elde Edilen Yağlar	25 698 410	63 053 429	68 936 340
7403	Arıtılmış Bakır, İşlenmemiş Bakır Alaşımları	35 992	24 324 561	31 192 583
7601	İşlenmemiş Alüminyum	2 031 224	24 618 594	5 383 323
7402	Rafine Edilmemiş Bakır; Elektrolitik Rafine İçin Bakır Anotları	0	2 070 278	4 102 045
0713	Kuru Baklagiller (Kabuksuz) (Taneleri İkiye Ayrılmış)	5 114 928	1 121 591	1 913 617
8504	Elektrik Transformatörleri, Statik Konvertisörler, Endüktörler	217 567	150 955	1 051 566
7801	İşlenmemiş Kurşun	0	998 699	662 870
7901	İşlenmemiş Çinko	0	81 962	390 467
8544	İzole Edilmiş Tel, Kablo; Diğer İzole Edilmiş Elektrik İletkenleri; Fiber Optik Kablolar	5 889	0	381 503
2302	Hububat ve Baklagillerin Kepek, Kavuz ve Diğer Kalıntıları	0	0	362 660
8705	Özel Amaçlı Motorlu Taşıtlar	189 891	0	300 919
7214	Demir/Çelik Çubuklar (Sıcak Haddeli, Dövülmüş, Burulmuş, Çekilmiş)	0	28 114	292 893
4818	Tuvalet Kâğıtları, Kâğıt Havlu, Mendil,	30 464	0	289 168

	Kumaş, Masa Örtüsü vb			
8502	Elektrojen Grupları, Rotatif Elektrik Konvertisörleri	548 361	258 731	270 859
5703	Tüfte Edilmiş Halılar, Tüfte Edilmiş (Yer Kaplamaları)	0	35 236	245 012
3102	Azotlu Mineral/Kimyasal Gübreler	2 856 184	403 820	230 000
1003	Arpa	0	0	196 532
1404	Tarifenin Başka Yerinde Yer Almayan Bitkisel Ürünler	36 641	0	156 237
7204	Demir/Çelik Döküntü ve Hurdaları, Bunların Külçeleri	16 028 650	152 153	142 386
8536	Gerilimi 1000 Voltu Geçmeyen Elektrik Devresi Teçhizatı	0	31 297	132 720
3209	Sentetik Polimerler Esaslı; Sulu Ortamda Eriyen/Dağılan Boya ve Vernik	0	160 437	128 317
1001	Buğday ve Mahlût	0	736 834	115 848
3917	Plastikten Tüpler, Borular, Hortumlar; Conta, Dirsek, Rakor vb	69 538	14 649	112 271
8516	Elektrikli Su Isıtıcıları, Elektrotermik Cihazlar (Şofbenler)	8 034	61 794	91 278
0804	Hurma, İncir, Avokado ve Guava Armudu, Mango, Mangost (Taze/Kurutulmuş)	566 233	123 795	85 083
3401	Sabunlar, Yüzey Aktif Organik Maddeler	0	19 754	83 902
8413	Sıvılar İçin Pompalar, Sıvı Elevatörleri	0	9 351	76 035
8454	Tav Ocakları, Döküm Potaları, Külçe Kalıpları, Döküm Makineleri	0	0	64 916
7114	Kıymetli Metaller ve Kaplamalarından Kuyumcu Eşyası	0	0	63 323
7308	Demir/Çelikten İnşaat ve Aksamı	17 497	160	61 744
8418	Buzdolapları, Dondurucular, Soğutucular, Isı Pompaları	3 392	0	59 010
3916	Plastikten Monofil, Çubuk, Profiller-Enine Kesiti > 1mm.	0	0	55 655
6902	Ateşe Dayanıklı Tuğla, Blok, Karo, Ateşe Dayanıklı Seramik Eşya	0	0	53 679

Kaynak: DTM İstatistikleri

EKONOMİK VE SİYASİ ENTEGRASYONLARA ÜYELİK

Arap Devletleri Ligi (League of Arab States)

Arap Ligi olarak bilinen organizasyon, Arap devletleri arasındaki ilişkileri güçlendirmek ve tüm Arap ulusunun yararına olan politikaların koordinasyonunu sağlamak amacıyla 1945 yılında kurulmuştur. 1993 yılı itibarıyla toplam üye sayısı 22'dir. Birleşmiş Milletler Genel Meclisi'nde gözlemci statüsü taşıyan Lig'in ana merkezi Kahire'dedir. Arap Ligi, yaşanan çok sayıda bölgesel anlaşmazlıkta aracı görevini yürütmüş, ayrıca İsrail'in Arap boykotu sırasında da gözlemci görevinde bulunmuştur. Lig, Irak'ın ulusal barışı sağlama çabalarını desteklemektedir. Bu konuda 2006 yılının ortalarında Arap Ligi'nin Mısır'da bir konferans düzenleme girişimleri olmuş, fakat konferans ileriki bir tarihe ertelenmiştir.

Arap Ligi Konseyi'nde oybirliğiyle alınan kararların tüm üyeleri bağladığı, fakat çoğunluk kararlarının sadece o yönde oy kullanan ülkeleri bağladığı bir oylama sistemi yürütüldüğü

için Arap Ligi verimsiz olduğu yönünde eleştiriler almaktadır. İsrail-Filistin tarafları arasındaki ihtilaf gibi Arap dünyası içinde yaşanan bölünmeler de, örgütün etkinliğini olumsuz etkilemiştir. 1990'lı yılların ikinci yarısından itibaren ABD ve İngiltere'nin Irak üzerinde izlemiş olduğu politikalar Arap dünyasında fikir ayrılıklarına ve önemli gerginliklere yol açmıştır.

<http://www.arableagueonline.org>

Petrol İhraç Eden Ülkeler Örgütü (OPEC)

1960 yılında kurulan OPEC, petrol ihraç eden belli başlı ülkelerin çıkarlarını koruyacak şekilde petrol politikalarının koordinasyonunu sağlamak ve petrol fiyatlarını kontrol etmek amacını gütmektedir. Şu andaki üyeleri arasında Cezayir, Endonezya, İran, Irak, Kuveyt, Libya, Nijerya, Katar, Suudi Arabistan, BAE ve Venezüella bulunmaktadır. Ekvator 1992 yılında, Gabon ise 1970 yılında örgütü terk etmiştir.

1970'li yıllarda OPEC, petrol fiyatlarının yapısını üretici ülkeler lehine ve önemli petrol şirketlerinin hesabına değiştirmiştir. 1973-1974 yılları arasında petrol fiyatları dört katına çıkmış ve 1979-1980 yılları arasında ise yaklaşık %25 oranında artmıştır. OPEC üyesi ülkeler, üçte ikisi Orta Doğu'da bulunan dünyanın kesin petrol rezervlerinin %75'ini elinde tutmaktadır. Fakat petrol fiyatlarının yükselmesi ile birlikte son yıllarda alternatif enerji kaynakları yaratma çabaları artarak devam etmekte, bu da sektör için gelecekte büyük tehlike oluşturmaktadır.

1980'li yılların ortalarında petrole olan talebin düşmesi, ham petrol arzının fazlalığı ve OPEC içindeki anlaşmazlıklar fiyat sistemini bozmuş; petrol fiyatları 1973 yılında varil başına 2,5 Dolar iken 1980 yılında varil başına 36 Dolar'a kadar çıkmış, 1986 yılında ise Suudi Arabistan petrol üretimini kısma politikasından vazgeçince tekrar gerileyerek varil başına 8 Dolar'a inmiştir. 1980'lerin sonundan itibaren pazardan OPEC üyesi olmayan ülkelerin de pay almaya başlamasıyla OPEC'in fiyatları kontrol etme gücü azalmıştır.

Aralık 1996'da Irak'ın petrol piyasasına geri dönüşü ile birlikte petrol fiyatları hissedilir şekilde dalgalanmıştır. Kasım 1997'de OPEC'in üretimini %10 artırmaya ikna olması ve Asya'daki ekonomik krizin etkileri, fiyatlara %30'luk bir düşüş şeklinde yansımıştır. 1998 yılında petrol fiyatları 1980'lerin sonundaki seviyelere gerileyerek varil başına 9 Dolar olarak gerçekleşmiştir.

Sonraki üç yıl boyunca OPEC iç disiplini yeniden kurmuş ve küresel ekonomideki toparlanma eğilimleri ile birlikte petrol fiyatları yükselerek varil başına 22-28 Dolar'a çıkmıştır. 2003 yılında Amerika'nın Irak'ı işgaline tepki olarak fiyatlardaki artış devam etmiş, küresel talep artışı da bu artışı hızlandırmıştır. 2004 ve 2005 yıllarında petrol fiyatları sürekli artmış, Meksika Körfezi'nde yaşanan Katrina Kasırgası'nın ardından Eylül 2005'te rekor seviyeye ulaşmıştır (varil başına 70 Dolar). Petrol piyasasında süren gerginlik ve İran'ın nükleer faaliyetlerine yönelik siyasi tutum 2006 yılında da fiyatları artırmış; İsrail'in Lübnan'a saldırısı patlak verince Temmuz 2006'da petrol fiyatları varil başına 80 Dolar'a yaklaşmıştır.

OPEC son iki yıldır kapasitesine yakın üretim yapmakta olup, Suudi Arabistan'da ve diğer üye ülkelerde petrol alanları ile ilgili yeni gelişmeler yaşanıncaya kadar da bu üretim düzeyini sürdürme eğilimindedir.

<http://www.opec.org>

DEĞERLENDİRME

2003 işgalinden sonra yeniden yapılanma sürecine giren Irak'ta günümüzde birçok sektörde yabancı yatırımlara ihtiyaç duyulmaktadır. Öncelik taşıyan sektörler ise inşaat, enerji ve iletişim sektörleridir. Irak'ın işgal sonrası fiziksel, siyasi ve sosyo-ekonomik anlamda bir yeniden yapılanma çabası içinde olması; petrol üretim tesislerine yapılan sabotajlar, bombalama ve suikast eylemleri; bankacılık ve finans sektörünün gelişmemiş olması; kısaca ülkede ticari, sosyal ve siyasi anlamda güven ortamının henüz tesis edilememiş olması ise Irak'ın ticaret yapısı içindeki en önemli sorunu teşkil etmektedir.

Körfez krizinden önce en önemli ticari ortaklarımızdan birisi olan Irak, gerek tarım ürünlerimiz, gerekse sanayi ürünlerimiz için büyük bir potansiyel arz etmektedir. 2006 yılı itibarıyla Irak'ın ithalatında %23,3'lük pay ile Türkiye ilk sırada yer almakta olup, Türkiye'yi %16,3'lük pay ile İran, %13,5'lik pay ile ABD ve %6,3'lük pay ile Suriye takip etmektedir. Türkiye'nin yakın zamanda da Irak pazarındaki bu başarısını sürdüreceği tahmin edilmektedir.

Türkiye'nin Irak'a ihraç ettiği başlıca ürün grupları incelendiğinde, hemen hemen her türlü maddenin bu ülkeye ihraç edildiği görülmektedir. 2007 yılında en önemli ihraç kalemini, değeri bir önceki yıla kıyasla %112,5 artan ve toplam ihracattan %7 pay alan demir/çelik çubuklar oluşturmaktadır. Türkiye'nin Irak'a 2007 yılı toplam ihracatında ikinci büyük kalemi ise toplam ihracat içindeki %5,6'lık payı ile buğday unu ve mahlut unu oluşturmakta ve bu ürün grubunun ihracatının bir önceki yıla kıyasla %35,5 oranında arttığı görülmektedir. 2006 yılında Irak'a ihracatta ilk sırada yer alan çimento ise, 2007 yılında bir önceki yıla kıyasla %2,4 oranında artmış olmasına rağmen toplam ihracattan %5,1 pay almış ve üçüncü sırada yer almıştır.

2003 yılında Irak'a gerçekleştirilen müdahaleden sonra Türkiye ile Irak arasındaki ticari ilişkilerde çok hızlı bir artış yaşanmıştır. Irak'ın uzun yıllar süren ambargolar sonucu birçok alanda ihtiyaç duyulan yatırımları gerçekleştirememiş olması nedeniyle, ülkede gelecek dönemlerde yatırımlar ve yeniden inşa çalışmaları için büyük bir pazar oluşacağı düşünülmektedir. Türkiye'nin ihraç ettiği ürünler incelendiğinde Irak'la olan dış ticaret hacminin ilerleyen yıllarda uygun koşulların sağlanması halinde genişletilebileceği düşünülmektedir.

Halihazırda Irak'taki ihalelerde Türk şirketleri en büyük yabancı gruptur. 2007 yılında Türk müteahhitleri tarafından Irak'ta üstlenilen işlerin toplam değeri 540 Milyon Dolar'ı bulmuştur. Ülkede güven ortamının tesis edilerek demokrasinin yerleşmesi ile birlikte Irak ve Türkiye arasında daha da fazla iş olanaklarının geliştirilebilmesi mümkündür. Nitekim Türkiye'nin Irak'a coğrafi yakınlığı ve Irak'ın ithal ettiği malların önemli bir bölümünün ülkemizde üretiliyor olması ise Türkiye'ye önemli bir avantaj sağlamaktadır.

YARARLI ADRESLER

Yurt Dışındaki Temsilciliklerimiz

T.C. Bağdat Büyükelçiliği

2/8 Veziriye P.B. 14001 Bağdat/IRAK
Tel: (00 964 1) 422 00 21–22
(00 964 1) 422 27 68
Faks: (00 964 1) 422 83 53
00 873 762 855 671 (Uydu faks)
0 312 292 27 99 (Ankara üzerinden)
E-posta: turkemb.baghdad@mfa.gov.tr

T.C. Musul Başkonsolosluğu

Dur Al-Dhubat Caddesi, No: 5/2
Al-Tayaran Mah. Musul/Ninawa/IRAK
Tel: (964 60) 780588, 780589, 780590
Faks: (964 60) 780591

Irak'ın Türkiye'deki Temsilcilikleri

Irak Cumhuriyeti Ankara Büyükelçiliği

Turan Emeksiz Sk. No:11, GOP/ANKARA
Tel: 0 (312) 468 74 21-22
Faks: 0 (312) 468 48 32
E-posta: ankemb@iraqmofamail.net

Irak Cumhuriyeti İstanbul Başkonsolosluğu

Köybaşı Caddesi No:3, Yeniköy, İstanbul
Tel: 0 (212) 299 01 20
Faks: 0 (212) 299 74 42
E-posta: istcon@iraqmofamail.net
Çalışma Saatleri: Pazartesi–Cuma (09.00–15.00)

Kamu Kuruluşları

İraçî Interim Government <http://www.iraqigovernment.org>
İraçî Ministry of Culture <http://www.cultureiraq.org>
İraçî Ministry of Electricity <http://www.iraqelectric.org>
İraçî Ministry of Health <http://www.mohiraq.org>
İraçî Ministry of Higher Education <http://www.moheiraq.org>
İraçî Ministry of Trade <http://www.motiraq.org>
İraçî Ministry of Trade - IBCGuide <http://www.ibcguide.org>
Baghdad Municipality <http://www.baghdadmunicipality.org>
İraçî National Communication and Media Commission <http://www.iraqicmc.org>
İraçî Ministry of Displacement and Migration <http://www.modm-iraq.com>
İraçî Ministry of Foreign Affairs <http://www.iraqmofa.net>
National Council <http://www.council-iraqi.com>

Iraqi Special Tribunal <http://www.iraq-ist.org>
Iraqi Ministry of Industry and Minerals <http://www.iraqiindustry.com/index.aspx>
Independent Electoral Commission of Iraq <http://www.ieciraq.org>

Diğer Kuruluşlar

Arab Net <http://www.arab.net>
Gulf Construction Online <http://www.gulfconstructiononline.com>
Gulf Industry Online <http://www.gulfindustryonline.com>
Gulf Organization for Industrial Consulting <http://www.goic.org.qa>
Islamic Development Bank <http://www.isdb.org>
Middle East Business and Financial News <http://www.ameinfo.com>
Middle East News <http://www.middleeastnews.com/index.html>
Middle East on The Internet <http://www.hf.uib.no/smi/links.html>
Oil and Gas News Online <http://www.oilandgasnews.com>
Trade Arabia <http://www.tradearabia.com>
Welcome To Arab World <http://www.middleeastnews.com/ArabWorld.html>
World Bank - Middle East And North Africa-Iraq <http://web.worldbank.org/>
UN Office of the Iraq Programme, Oil-for-Food <http://www.un.org/Depts/oip/>
BM Gıda ve Tarım Örgütü-Iraq <http://www.fao.org>
Türkiye Müteahhitler Birliği <http://www.tmb.org.tr>

YARARLANILAN KAYNAKLAR

- DEİK Irak Mercek Dergisi, Kasım 2007- Mayıs 2008.
- DEİK Irak Ülke Bülteni, Mayıs 2008.
- Dış Ticaret Müsteşarlığı; EBİM Kayıtları.
- EIU Irak Ülke Profili, 2006.
- EIU Irak Ülke Profili, 2007.
- EIU Irak Ülke Raporu, Mayıs 2008.
- ITC - COMTRADE İstatistikleri.